

Čedasų Šv. Petro ir Povilo bažnyčios dailės vertybės

Regimanta Stankevičienė

Lietuvos kultūros tyrimų instituto vyresn. mokslo darbuotoja

Straipsnio tikslas – pristatyti ir išanalizuoti Čedasų Šv. Petro ir Povilo bažnyčioje esančius iš šios vietos senosios medinės katalikų šventovės paveldėtus meninius objektus ir dabartinės mūrinės bažnyčios dekorą bei dailės požiūriu vertingą inventorių. Dėl tikslui pasiekti ir analizuojamų artefaktų kilmei ir istorijai nustatyti būtino konteksto glaustai apžvelgiama ir naujais šaltinių bei pačių paveldo objektų teikiamais faktais papildoma bažnyčios istorija. Remiantis literatūros, istorinių ir ikonografinių bei dar kitų šaltinių duomenimis ir apžiūra vietoje, bažnyčios altoriai, kiti įrenginiai, baldai, paveikslai, skulptūros, liturginiai indai ir rūbai, procesijų reikmenys ir kiti dailės objektai datuojami, aptariama jų ikonografija, meninė raiška ir vertė, pateikiama duomenų apie kai kurių iš jų pirmavaizdžius, kūrėjus, aukotojus. Straipsnyje publikuojama šaltiniais, formaliąja ir palyginamąja analize bei istorijos ir dailės istorijos kontekstu paremta nauja medžiaga, dalis objektų publikuojami pirmą kartą, apie didumą kitų skelbiama naujų arba pataisytų ir papildytų duomenų.

Įvadas

Čedasų Šv. Petro ir Povilo bažnyčios meninė įranga ir dailės kūriniai literatūroje beveik neaptarti, o ir paminėti nedaugelis. Dabartinės bažnyčios altoriai, keli jų paveikslai, skulptūros ir keli kiti objektai išvardyti žinytų ar bendresnio pobūdžio leidiniuose¹, viename jų paminėti ir senosios bažnyčios altoriai, paveikslai ir statula². Tad atliekant tyrimą ir rengiant straipsnį dar naudotasi ir įvairiopa kontekstine literatūra, o daugiausia duomenų suteikė archyviniai šaltiniai, diduma jų – Lietuvos valstybės istorijos archyve (LVIA) saugomi bažnyčios inventoriai, vizitacijų aktai ir kiti dokumentai. Panaudota medžiaga toliau nurodoma ir, reikalui esant, pakomentuojama išnašose.

Dabartinė Čedasų bažnyčia unikalioju kodu (toliau – Uk) 16052 įrašyta į Lietuvos Respublikos Kultūros vertybių registrą (toliau LR KVR) kaip valstybės saugomas regioninės reikšmės objektas ir registre kaip jo vertingosios savybės išvardyti bažnyčios įrenginiai, baldai ir kitos dailės vertybės, išskyrus zakristijos kilnojamąjį inventorių (liturginius indus, rūbus ir kita). Straipsnyje, pristatant ir analizuojant bažnyčios dailės vertybes, dabar (2024 m.) registre esančios kai kurios jų įvardijimo ir

Straipsnis „Versmės“ leidyklai įteiktas 2024 08 02, serijos „Lietuvos valsčiai“ Lietuvos lokaliųjų tyrimų mokslo darbų komisijos įvertintas 2024 08 23, pirmą kartą paskelbtas 2024 10 28 elektroninio serialinio leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“, ISSN 2029–0799 visateksteje svetainėje www.llt.lt. Straipsnio kodas elektroniniame serialiniame leidinyje yra LLT:2024-8/123-359/HI.

¹ Kviklys B. *Lietuvos bažnyčios*, t. IV: *Panevėžio vyskupija*, Chicago: Amerikos lietuvių bibliotekos leidykla, 1984, p. 124; Blaževičius P. *Rokiškio krašto bažnyčios*, Kaišiadorys: Atkula, 1995, p. 5 (čia klaidingai publikuota Panemunio bažnyčios didžiojo altoriaus nuotrauka, o čedasiško altoriaus – tekste apie Panemunio bažnyčią, p. 27); Čiplys K. Čedasai, *Panevėžio vyskupija*, Vilnius: LKMA, 1998, p. 496; Mikšys J. *Bažnyčia – parapijos centras, Čedasų kraštas*, Čedasai-Rokiškis-Kaunas: Lututė, 1999, p. 19–20.

² Čiplys K. Čedasai, p. 495.

datavimo klaidos neaptariamoms, nes tikimasi, kad autorės atliktas tyrimas padės jas ištaisyti³.

I LR KVR įrašytas Čedasų Šv. apaštalu Petro ir Povilo bažnyčios statinių kompleksas ir paskiri jo statiniai⁴. Pristatant kompleksą pakartotos kelios iš literatūros perimtos istoriografinės klaidos⁵. Teigiama, kad 1522 m. minima pirmąją katalikų šventovę Čedasuose pastatė Gedeonas Rajeckis, o vėlesnę – 1742 m. Marija Rachelė Gorskienė. Bet Eimantas Meilus jau senokai paskelbė, kad G. Rajeckis gyveno vėliau – XVII a.⁶, kai čia kurį laiką egzistavo evangelikų reformatų bažnyčia⁷. Turimas fragmentiškas žinias apie XVI–XVII a. Čedasuose buvusias katalikų ir reformatų bažnyčias šioje knygoje aptaria Kazys Misius ir, remdamasis 1784 m. dokumentu, mininčiu seną Čedasų koplyčią, teigia, kad Marija Rachelė Petkevičiūtė-Gorskienė 1788 m. veikiausiai ne pastatė bažnyčią, o tik sutvirtino senesnę šventovę: naujai apkalė lentomis, perdengė stogą (žr. p. 487–489). Bet kitur K. Misius yra pateikęs ir 1742 m. datą⁸. Mįslę didina tai, kad XIX a. Čedasų bažnyčios aktuose vis minima fondatorė Gorskienė, bet šventovės statybos data retai kuriame nurodoma, o tuose dokumentuose, kuriuose įrašyta, ji vis kita: 1790⁹, 1788¹⁰, 1700¹¹ ir 1770¹² m.; dar kitur minimi 1784 m.¹³

Tad ir XVIII a. bažnyčios istorija ne visai aiški, nors jos spragas galima kiek užkaišioti. Tik pirma reziumuokime, kas jau skelbta: Čedasus po vyro Mykolo Jokūbo Dunino-Rajeckio (1680 m. su tėvu Teofilium perėjusio į katalikybę) mirties 1697–1741 m. valdė jo žmona Ona, po antros santuokos – Krišpinienė; 1741 m. kovo 4 d. ji Čedasus pardavė ponui Jonui Kočanui. 1765 m. Čedasai vadinami ponios Chrapovickienės nuosavybe, 1784 m. jie jau minimi kaip M. R. Gorskienės valda; 1788 m. ši ponia surašė bažnyčios fundacinį aktą ir tuomet čia buvo įkurta parapija¹⁴.

Visai neaišku, kokia teise, kokią Čedasų dalį, kada ir kokia Chrapovickienė valdė. Šie klausimai kyla dėl to, kad iš M. R. Gorskienės (1730–1796) 1788 m. liepos 31 d. surašyto Čedasų bažnyčios fundacinio akto paaiškėja, kad

³ Uk 16052. Čedasų Šv. apaštalu Petro ir Povilo bažnyčia: <https://kvr.kpd.lt/d/static-heritage-search>. Panašios klaidos skelbiamos ir kitose istorinių duomenų apie Čedasų bažnyčią pateikiančiose (Panevėžio vyskupijos, turistinėse ir kt.) svetainėse internete.

⁴ Čedasų Šv. apaštalu Petro ir Povilo bažnyčios statinių kompleksą (Uk 46904), be bažnyčios, sudaro: Čedasų Šv. apaštalu Petro ir Povilo bažnyčios statinių komplekso karstinė (Uk 46905) ir Čedasų Šv. apaštalu Petro ir Povilo bažnyčios statinių komplekso tvora ir vartai (Uk 46906).

⁵ Misius K., Šinkūnas R. *Lietuvos katalikų bažnyčios*, Vilnius: „Pradai“, 1993, p. 297–298. Kitur nurodoma, kad statyta vysk. Masalskio laikais ir M. R. Gorskienės lėšomis: Kviklys B. *Lietuvos bažnyčios*, p. 124; Blaževičius P. *Rokiškio krašto bažnyčios*, p. 4; Čiplys K. Čedasai, p. 495; Mikšys J. Bažnyčia – parapijos centras, p. 19.

⁶ Gedeonui Duninui-Rajeckiiui (1586–1654) priklausė ir Onuškis.

⁷ Žr. Meilus E. Rokiškio krašto miesteliai XV–XVIII a., *Rokiškis: miestas, kraštas, žmonės*, sud. E. Rimša, Vilnius: Diemedžio leidykla, 1999, p. 155–157.

⁸ Misius K., Šinkūnas R. *Lietuvos katalikų bažnyčios*, p. 297.

⁹ Čedasų bažnyčios vizitacijos aktas, 1818 m., *Lietuvos valstybės istorijos archyvas* (toliau – LVIA), f. 694, ap. 1, b. 3640, l. 72.

¹⁰ Čedasų bažnyčios inventorius, 1828 m., LVIA, f. 604, ap. 3, b. 1640, l. 480.

¹¹ Čedasų bažnyčios vizitacijos aktas, 1844 m., LVIA, f. 669, ap. 2, b. 258, l. 530.

¹² Čedasų bažnyčios vizitacijos aktas, 1851 m., LVIA, f. 669, ap. 2, b. 267, l. 2.

¹³ *Słownik geograficzny królestwa polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. I, Warszawa, 1880, s. 728.

¹⁴ Misius K., Šinkūnas R. *Lietuvos katalikų bažnyčios*, p. 297–298. Kitur nurodoma, kad statyta vysk. Masalskio laikais ir M. R. Gorskienės lėšomis: Kviklys B. *Lietuvos bažnyčios*, p. 124; Čiplys K. Čedasai, p. 495; Mikšys J. Bažnyčia – parapijos centras, p. 19.

Ukmergės pavieto išdininkas Jonas Kočanas buvo jos pirmasis vyras¹⁵. Tad Čedasus Marija Rachelė galėjo paveldėti iš jo, nes Žemaičių kaštelionas Mykolas Jonas Gorskis (1716–1776), kuriam ji apie 1770 m. tapo trečiąja žmona¹⁶, buvo jos antrasis vyras. Čedasų bažnyčios fundaciniame akte, našlaudama jau po antrojo vyro, Gorskienė įpareigojo melstis už ją pačią ir dar už pirmąjį vyrą Kočaną, o kitus artimuosius paminėjo bendrai, jokio kito asmens neišskirdama¹⁷. Be to, Čedasų bažnyčioje pakabino Kočano portretą, minimą ir ankstyviausiame žinomame 1789 m. inventoriuje¹⁸ ir vėliau, tik tuomet jau kartu su Gorskienės portretu¹⁹. Tai leidžia manyti, kad kaip tik J. Kočanas savo naujoje valdoje ir pastatė naują (ar perstatė jau buvusią) koplyčią, galbūt, ir 1742 metais. Deja, apie Kočaną dar nežinoma, kad 1747–1757 m. jis buvo Ukmergės pavieto išdininkas²⁰. Kiek dar gyveno po 1757 m. ir ar 1730 m. gimusią, tad jaunutę Mariją Rachelę vedė eidamas minimas pareigas, duomenų neaptikta. Tačiau žinios apie jį ir jo santuoką sugražina prie svarstymo apie anksčiau nei 1788 m. iškilusį Čedasų šventovės pastatą ir sutvirtina K. Misiaus nuomonę, kad fundatorė statinį XVIII a., 1784–1788 m., tik atnaujino. Fundacinis aktas liudija, kad Gorskienė sudarė pagrindą parapijos įkūrimui, skirdama klebonui už upės stovintį Grubų palivarką (dvaro namą su priklausiniais) su 4 valstiečių šeimomis, pridėdama miestelyje pastatytą, vargonininkui ir vargšams apgyvendinti skirtą namą, daržus, be to, bažnyčią aprūpindama reikiamu inventoriumi. Akte minimas fundatorės „dabar“ atstatomas miestelis ir jos pastatyta bažnyčia, bet ji nevadinama nauja²¹. Atkreiptinas dėmesys, kad ir bažnyčią aprašančiame 1789 m. inventoriuje būdvardis „naujas“ prirašytas tik vardijant jos malksnų stogą, varpinę, vargonus ir Prisikėlusio Kristaus skulptūrą; o 1807 m., neprabėgus nė dviem dešimtmečiams, bažnyčios pastatas jau (vėl?) vadinamas senu²².

Šie faktai ir svarstymai neleido pateikti 1789 m. inventoriuje pirmą kartą nuodugniai aprašytos medinės Čedasų bažnyčios pastatymo datos, bet jie svarbūs ir leidžia suprasti, kodėl bažnyčioje išliko toliau aptariamų anksčiau, nei fundavimo metas, objektų.

Dar patikslintinas ir LR KVR ir kai kitur skelbiamas faktas, kad toji senoji medinė bažnyčia nugriauta 1910 metais. Tai įvyko vėliau, nes 1913 m. liepos 14 d. vykę naujosios bažnyčios šventinimo iškilmės prasidėjo dar senojoje šventovėje aukotomis atsisveikinimo su ja Mišiomis ir tik po to buvo pašventinta dabartinė mūrinė bažnyčia su jau įrengtais naujais altoriais ir, tikėtina, sakykla²³.

¹⁵M. R. Gorskienės Čedasų bažnyčios fundacinio akto, 1788 m. liepos 31 d., nuorašas, *LVIA*, f. 669, ap. 2, b. 325, l. 540v. Šioje išnašoje ir visose kitose tolesnėse išnašose kartą jau paminėtų dokumentų bebus nurodomas tik pobūdis (fundacinis aktas, inventorių, vizitacijos aktas etc.), metai ir lapo (lapų) numeris.

¹⁶Pirmąją žmoną Teresę Nagurskytę (1710–apie 1753) M. J. Gorskis vedė 1738 m. antrąją – Mariją Reginą Vainaitę (apie 1720–1767) – 1753 m. Vaikų susilaukė tik su jomis dviem.

¹⁷1788 m. fundacinio akto nuorašas, l. 540v.

¹⁸Čedasų bažnyčios inventorių, 1789 m. sausio 14 d., *LVIA*, f. 669, ap. 2, b. 325, l. 579v. Toje pat byloje (l. 528–533) yra tų pačių metų liepos 29 d. šios bažnyčios inventorių, vieno ir kito egzempliorių saugoma ir kitur, bet šiame straipsnyje bus remiamasi beveik vien tik išnašos pradžioje nurodytu, fundatorės patvirtintu inventoriumi (nurodytos bylos l. 546–552).

¹⁹Čedasų bažnyčios inventoriai, 1807 ir 1826 m., *LVIA*, f. 669, ap. 2, b. 325, l. 559; *ten pat*, l. 568v. Abu portretai minimi ir vėlesniuose dokumentuose iki pat XIX a. pab.: žr. Čedasų bažnyčios vizitacijos aktas, 1894 m., *LVIA*, f. 669, ap. 2, b. 567, l. 27v.

²⁰*Urządniczy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. 1: *Województwo wileńskie. XIV–XVIII wiek*, pod red. A. Rachuby, Warszawa: DiG, 2004, s. 485 (nr. 3698).

²¹1788 m. Čedasų bažnyčios fundacinio akto nuorašas, l. 539–542.

²²1789 m. inventorių, l. 546–546v, 548v–549; 1807 m. inventorių, l. 556.

²³Katelė L. Čedasai, *Viltis*, 1913 m. liepos 21 d., nr. 84, p. 3.

XVIII a. meninis paveldas

Išardžius senąją šventovę, trys jos altoriai ir dar kai kurie meninio paveldo objektai buvo atiduoti naujai įkurtos Kazliškio parapijos bažnyčiai papuošti. Tikrai įdomūs ir verti atidaus aptarimo, jie šiuo metu dar tyrinėjami ir sulauks atskiros publikacijos²⁴. Tad šiame straipsnyje senieji barokiniai altoriai ir jų elementai bus minimi tik kontekstiškai, užtat nuodugnai bus analizuojami dabartinėje Čedasų bažnyčioje išlikę vertingi ir parapijos istorijai svarbūs senieji dailės objektai. Jų yra iš XVIII a., kelių XIX a. periodų ir XIX–XX a. sandūros. Šiame – pirmame – pagrindinės straipsnio dalies skyriuje aptariamas XVIII a. dailės paveldas apima vaizduojamosios dailės kūrinius, liturginius indus ir rūbus, varpus, kryžius ir kelis kitus dirbinius.

Pradėsime nuo vaizduojamosios dailės kūrinių – paveikslų ir kelių skulptūrų. Beveik visi jie puošia ir dabartinės bažnyčios erdves.

Paveikslas „Švč. Mergelė Marija Snieginė“ su karūnomis ir aptaisais (1 pav., žr. spalvotą lanką) įtvirtintas pirmajame dešinės navos altoriaus tarpinyje ir gali būti uždengiamas tolesniame skyriuje pristatomu XX a. pr. nutapytu paveikslu „Šv. Juozapo globa“. Aptariamasis Švč. Mergelės paveikslas yra garsaus stebuklingojo Dievo Motinos atvaizdo iš Romos kartotė. Romietiškas originalas – pasak legendos, šv. Luko kūrinys, bet, naujausiais duomenimis, tai yra IX a. pab.–XI a. pr. laikotarpiu Italijoje nutapyta ikona²⁵. Pagal savo šventovės titulą itališkai ji vadinama *Santa Maria Maggiore* (Didžiąja Švč. Marija) arba *Maria ad Nives* (Marija Snieginė), vėliau jai dar prigijo Romiečių Globėjos (*Salus Populi Romani*) vardas. Tai visame katalikiškajame pasaulyje nuo XVI a. pab. itin dažnai atkartotas Švč. Mergelės atvaizdas. Ne vieno tyrėjo pastebėjimu, XVII–XVIII a. jo kopijos Abiejų Tautų Respublikoje (Lietuvoje ir Lenkijoje) buvo antros pagal populiarumą ir skaičiumi neprašoko tik Čenstakavos Marijos paveikslų kopijų. Šio stebuklingojo romietiškojo atvaizdo kartotės kurtos pagal originalą vaizduojančius raizinius, tapytas kopijas arba jau pastarųjų grafinius atvaizdus. Altoriams skirtų Marijos Snieginės paveikslų raiška paprastai būdinga epochai – tai barokiniai kūriniai, pasižymintys ši stilių, o ir skirtingas jo fazes atspindinčiais tapybos bruožais²⁶. Pirmavaizdis juose atpažįstamas iš Švč. Mergelės ir Jėzaus aprangos, gestų, atributų. Išskirtiniausi bruožai: Dievo Motinos, apglėbusios Vaikelį, rankų sukryžiuotais riešais ir nuleistomis plaštakomis padėtis, dešinėje sugniaužta skepetaitė, kryželis ant

²⁴ Apie šiuos altorius ir kitus Kazliškio bažnyčios baroko dailės objektus autorė rengia atskirą 2025 m. menotyriminiame leidinyje numatomą publikuoti straipsnį.

²⁵ Nutapymo data išaiškinta ikonos restauravimo 2018 m. metu: Vatican Museums, in a volume the restoration of the *Salus Populi Romani*, *Vatican News*: <https://www.vaticannews.va/it/vaticano/news/2023-02/volume-restauro-salus-populi-romani-musei-vaticani-arte.html>. Žiūrėta 2024 03 31.

²⁶ Apie Švč. Mergelės Marijos Snieginės originalą rašyta nuo seniai ir daug. Lietuvoje apie jį ir lietuviškąsias kartotes (stebuklinguosius paveikslus Šiluvos bazilikoje, Vilniaus buv. bonifratrų, Vilniaus Šv. Teresės, Paparčių, Skapiškio ir dar kitose Lietuvos bažnyčiose, taip pat šventovėse iš buv. LDK žemių, dabar esančiose Baltarusijoje ar Lenkijos Palenkėje) rašyta: Stankevičienė R. Šiluvos bazilikos paveikslas „Švč. Mergelė Marija su Vaikeliu“: istorinis ir ikonografinis kontekstas, *Lietuvos dailės muziejaus metraštis*, t. 6: 2002–2003, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, p. 45–73; Pa-liušytė A. XVII–XVIII a. LDK kultinių atvaizdų sklaida: vizitacijų duomenys, *Acta Academiae Artium Vilnensis*, t. 69: *Kultiniai atvaizdai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje: importas ir sklaida*, sud. T. Račiūnaitė, Vilnius: VDA leidykla, 2013, p. 23–46; Račiūnaitė T. *Atvaizdo gyvastis: Švč. Mergelės Marijos atvaizdų patirtis Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVII–XVIII a.*, Vilnius: VDA leidykla, 2014, p. 231–247, 371, 372, 401–403 ir kt.

Marijos kaktos ir žvaigždė ant dešiniojo jos peties. Kaip būdinga stebuklingiesiems atvaizdams ir jų kartotėms, beveik visi Marijos Snieginės paveikslai Lietuvos bažnyčiose išliko su jų išskirtinumą liudijančiais elementais: karūnomis, drabužių, atributų ar ir fono aptaisais.

Taip papuoštas ir aptariamasis paveikslas. Jo tapybos matyti tik fragmentai, nes Marijos ir Vaikelio Jėzaus drabužius ir atributus dengia ornamentuoti metalo skardos aptaisai, o fonas išmuštas raudonu pliušu. Audeklas pritaikytas tuomet, kai paveikslas perkeltas į dabartinę vietą ir perdarytas į smailiaarkį. XX a. pr. senosios bažnyčios vidaus nuotrauka rodo, kad tuomet šis didžiojo altoriaus pirmąjį tarpinį puošęs paveikslas buvo žemesnis, bet gerokai platesnis, su erdviame fone vos matomais motyvais (galbūt, debesyse sklendžiančiais adoruojančiais angelais)²⁷. Šis Dievo Motinos atvaizdas tapatinamas su 1789–1894 m. bažnyčios dokumentuose minimu paveikslu, 1789 m. inventoriuje vadinamu „Vatikano Švč. Mergelės Marijos“ atvaizdu su „sidabru pabalintu žalvariniu“ aptaisu²⁸. Lietuvos bažnyčių dokumentuose ir istoriografijoje kitų Vatikano Marija vadintų atvaizdų, kiek autorei žinoma, neaptikta. Kodėl čedasiškis taip vadintas, nežinia. Matyt, tai fundatorės vartotas arba jos iš kažko perimtas titulas. Gal pretekstą taip vadinti davė šio kūrinio ar jo tiesioginio pirmavaizdžio (iš Romos parvežto, gal net Vatikane dovanų gauto raižyto ar tapyto paveikslėlio?) kilmė. O gal tai lėmė žinojimas apie Marijos Snieginės atvaizdo originalo pagerbimą vadinamosiomis popiežiškėmis (Vatikano?) karūnomis? Nežinomas ir paveikslo aukotojas (aukotoja).

Paveikslo tapybos aptarimą sunkina tai, kad daug jo ploto dengia aptaisai ir fono audeklas. Bet matomi (nors jau kiek pertapyti) stambiaskruosčiai, padidintomis migdolinėmis akimis Marijos ir Jėzaus veidai, jų aristokratiška ir kiek manieringa, bet meili išraiška, išdailintas veidų ir putnių rankų piešinys bei glotni tapysena leidžia paveikslą priskirti maždaug XVIII a. II ketvirčiui ir mūsų krašto dailininkui. Datą patvirtinti arba pakoreguoti būtų galima pamačius visą atidengtą paveikslą ir visapusiškai jį ištyrus.

Paveikslą puošia XVIII a. III ketvirčio ar nedaug vėlesnės rokailėmis iškalstytos Marijos ir Jėzaus karūnos – tipiškai šios paskirties rokoko stiliaus auksakalystės dirbiniai. Drabužių aptaisų lakštai sukurti tuo pačiu ar panašiu laiku, tačiau jų ornamentika skiriasi nuo anuometinių Lietuvos paveikslų aptaisų deko-ro. Čedasų paveikslo aptaisuose nėra rokoko stiliaus auksakalystei tipišku motyvų. Jie dekoruoti tulpės, lelijos, rožės, vaisius užmezgusios erškėtuogės, apynio (?) ir dar kitokių gėlių ir vaismedžių šakelėmis ir žiedais. Dominuoja smulkūs, linijiniu piešiniu ir faktūra perteikti motyvai, reljefiniai ir stambesni tik Marijos apsiausto ornamentai. Tokį dekorą galėjo įtakoti ne tiek auksakalystės pavyzdžiai, kiek lengvi, iš augalų šakelių sukomponuoti XVIII a. 6–8 dešimtmečių audinių raštai

²⁷ Čedasų (antrosios) bažnyčios interjeras. Tomo Nalenč-Gorskio (1869–1940) nuotrauka, Žemaičių vyskupystės muziejus, ŽVM P 1576. Toliau šios nuotraukos, publikuotos ir šioje knygoje (žr. p. 491), pateikiama tik autorius, data ir muziejinis numeris. Muziejuje ji datuota XX a. I trečdaliu, bet fotografuota iki 1913 m., kai senoji bažnyčia dar veikė, ir netgi anksčiau, nes T. Nalenč-Gorskio to paties laiko jos eksterjero nuotraukose nematyti greta vykstančios statybos požymių.

²⁸ 1789 m. inventorių, l. 547. Tie patys apibūdinimai pakartoti: 1826 m. (l. 566v) ir 1828 m. (l. 480v) inventoriuose. Vėliau specialiusis prievardis nebebuvo rašomas, atvaizdas vadintas Švč. Mergelės (Čedasų bažnyčios vizitacijos aktas, 1830 m., LVIA, f. 669, ap. 2, b. 241, l. 645 ir kt.) arba Dievo Motinos (1894 m. vizitacijos aktas, l. 25v) paveikslu.

ir Apšvietos epochai būdingas dėmesys gamtai. Vėliau (numanoma, kad paveikslą perkeliant į dabartinę vietą) aptaisai pataisyti ir paausuoti. Paveikslo fone išdėliotas skardinių žvaigždučių nimbas ir pakabinti XIX a. IV ketvirčio–XX a. pradžios votai: trikampis lakštelis su Apvaizdos akimi, širdelė ir sujungta širdžių pora. Nuo 1828 m. imti minėti paveikslą puošę du neišlikę vėriniai iš 62 koralų ir išlikusi prie aptaisų pritaisyta barokinė apnykusi XVII a. pabaigos–XVIII a. I ketvirčio rozetė su pajuodinto sidabro ir krištolo arba jo imitacijos akučių žiedlapiais ir skaidria rausva akute plaukų (?) „smeigtukas su raudonu krištolu viduryje“²⁹. 1828 m. inventoriuje daug pastabų, patikslinimų, tad neatmestina, kad šie papuošalai buvo paaukoti anksčiau, bet tik tuomet jie imti minėti.

Barokinės skulptūros. Čedasų bažnyčioje išliko trys medinės ir bronzinės (?) barokinės skulptūros. Dvi jų ankstesnės, kilusios iš senosios bažnyčios altorių ir, kaip ir Švč. Mergelės Snieginės paveikslas, datuojamos maždaug XVIII a. II ketvirčiu ir, kaip ir tie altoriai, preliminariai priskiriamos Latvijos (Ventspilio skulptūros mokyklos) meistrams³⁰. Viena jų, seniausia ir didžiausia iš dabar bažnyčioje esančių **zakristijos Nukryžiuotojo skulptūra** (2 pav.). Ji prikulta prie naujesnio kryžiaus ir su juo iškelta virš zakristijos spintos-komodos. Senasis Nukryžiuotojo titulo kaspinas ar vėliavėlė neišliko, titulas ir jo lakštas ant viršutinės kryžiaus atšakos tik nutapyti.

Senoji medinė vėlyvojo baroko stiliaus, tik jau su naujesne polichromija Nukryžiuotojo figūra tapatinama su 1789–1807 m. minima šoninio (kairės presbiterijos pusės) Jėzaus altoriaus pirmojo tarpinio šio siužeto skulptūra. Išganytojo altorių tuomet dar puošė šešios angelų skulptūros, (ant tabernakulio?) stovinti Antakalnio Jėzaus statula ir apie „Nukryžiuotąjį“ sukabinti keturi relikvijoriai³¹. „Antakalnio Jėzus“³² tapatinamas su Kazliškio bažnyčioje saugoma šio siužeto XVIII a. 8–9 dešimtmečių skulptūra. Kur atsidūrė du iš šešių altoriaus angelų (abu dabar Kazliškyje stovinčius senuosius šoninius altorius puošia po du sparnų

2 pav. Barokinė Nukryžiuotojo skulptūra zakristijoje. Regimantos Stankevičienės nuotr. 2023 m.

²⁹1828 m. inventorius, l. 481v. Šie papuošalai minimi iki pat XIX a. pab. (žr. 1894 m. vizitacijos aktas, l. 27v). Panaši, tik su mažiau žiedlapių XVII a. IV ketv.–XVIII a. I ketv. segė puošia Trakų Švč. Mergelės Marijos paveikslą: Žalėnas G. Segė, *Lietuvos sakralinė dailė. XI–XX a. pradžia. Parodos katalogas*, t. IV: *Auksakalystė*, pirmoji knyga: *Kolekcijos*, sud. J. Liškevičienė, Vilnius, Lietuvos dailės muziejus, 2006, p. 187–188.

³⁰Senųjų Čedasų bažnyčios altorių meistrų klausimas bus išnagrinėtas kitame straipsnyje, žr. išnašą nr. 14.

³¹1789 m. (l. 547) ir 1807 m. (l. 556) inventoriai.

³²„Antakalnio Jėzus“ – buv. Antakalnio trinitorių bažnyčioje (dabar joanitų Išganytojo bažnyčia) Vilniuje buvusi, o dabar kaimyninės Šv. apaštalo Petro ir Povilo bažnyčios altoriuje stovinti stebuklingoji rengiamoji, dar ir Jėzumi Nazariečiu vadinama, skulptūra. Taip pat vadinamos ir jos rengiamosios arba ne kopijos bei tapyti ar grafiniai atvaizdai.

ir du antrojo tarpsnio šonų angelus), nežinoma. Bet manoma, kad Nukryžiuotojo altoriuje buvę dar du (skrendantys?) angelai buvo abipus Jėzaus ant kryžiaus figūros³³. Įdomu, kad vis dar šeši angelai ir (kitame šio skyriaus poskyryje aprašomi) išlikę relikvijoriai minėti altoriuje ir po 1807 m. atlikto jo pertvarkymo, kai Nukryžiuotojo vietą užėmė Antakalnio Jėzaus statula jai įrengtoje nišoje³⁴. Manoma, kad iš altoriaus iškeltas kryžius su Jėzaus figūra senojoje Čedasų bažnyčioje vėliau kabojo ant sienos navoje arba prieangyje (*bobinčiuje*)³⁵.

Išraiškingo silueto, profesionaliai modeliuota aptariamoji Čedasų bažnyčios Nukryžiuotojo skulptūra vaizduoja įprastai trimis vinimis prie kryžiaus prikaltą, mirusį, užmerktomis akimis ir jau nurimusiu veidu Išganytoją. Tačiau Nukryžiovimo dramą perteikia kančios įtampos dar nepraradęs ant aukštai iškeltų rankų pakibęs kūnas su aštria krūtinės arka ir išryškintais kai kuriais sąnariais. Kūrinio ekspresiją didina neramiai suklostyta ir savitai perkaišyta klubų juosta su erdvėn nuplevenančiais galais. Šios pagal stiliaus ir traktavimo analogus XVIII a. II ketvirčiu datuojamos gero meninio lygio Jėzaus skulptūros meistras nežinomas. Veikiausiai tai senosios bažnyčios didžiojo altoriaus (dabar Kazlišio bažnyčioje) antrojo tarpsnio šv. arkangelo Mykolo ir Angelo Sargo skulptūrų autorius. Tačiau „Nukryžiuotąjį“ lyginti su jomis nelengva: šios jaunos personažus vaizduojančios skulptūros neapnuogintos, be to, dėl kitokių siužetų ir akompanuojančios pagrindiniams altorių atvaizdams paskirties jų nuotaika kitokia – patetiška ir labiau išoriškai teatriška raiška.

Tačiau į tas dvi senojo didžiojo altoriaus skulptūras savo tarsi žengiančia stovėseną, plačiu į šalis išskleistų rankų mostu ir apsiausto linijų vingiais panaši **Švč. Mergelės Marijos skulptūra** (14 pav.), puošianti dabartinių Čedasų bažnyčios vargonų prospekto viršų. Bet ir ją analizuoti nelengva: dėl atsutumo bei rakurso (stovi labai aukštai) yra vos išžiūrima, o dar nuklota dulkių. Pačiame didžiojo altoriaus viršuje, centre, ši „Nekaltojo Prasiidėjimo Švč. Mergelės Marijos skulptūra“, minima ir 1789 m. inventoriuje, ir vėlesniuose bažnyčios dokumentuose³⁶. Jau pristatytoje T. Nalėč-Gorskio šventovės vidaus XX a. pr. nuotraukoje³⁷ ji matyti ten tebesanti. Vėliau, kitaip nei senieji altoriai ir diduma jų skulptūrų, ji neiškeliavo iš Čedasų, o liko puošti naujosios bažnyčios interjero.

Baroko stiliaus bruožais pasižymi dar viena nedidelė medinė mirusį Kristų vaizduojanti gedulinio **pastatomojo kryžiaus Nukryžiuotojo skulptūra** (3 pav.). Dabartinis jos kryžius

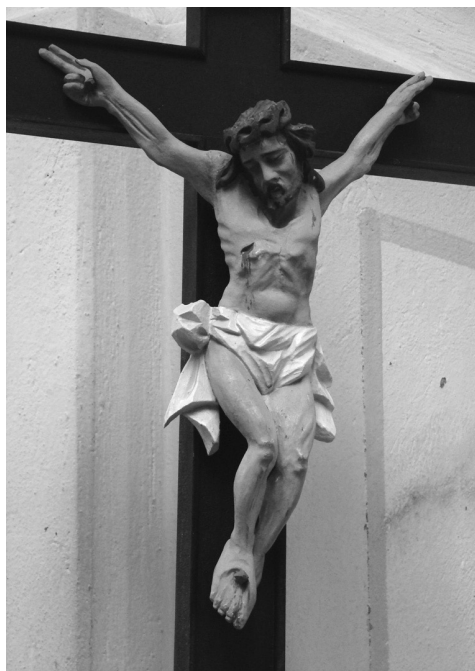
³³ XVIII a. vid. Nukryžiuotojo skulptūra su skrendančiu ir taurę kraujui surinkti prie šono žaizdos laikančiu angeliuku išliko Gražiškių (Vilkaviškio r.) bažnyčioje: Cibulskas V. Gražiškiai: Kryžius su Nukryžiuotojo skulptūra, *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I: *Vilkaviškio vyskupija*, kn. 2: *Vilkaviškio dekanatas*, sud. T. Jurkuvienė, Vilnius: „Gervelė“, 1998, p. 142–143.

³⁴ 1807–1826 m. Čedasuose klebonavęs kun. Antanas Žilinskas (Žilinskis) jį galėjo pertvarkyti netgi savo darbo čia pradžioje, bet pirmą kartą vien su Antakalnio Jėzaus statula šis altorius minimas nuo 1826 m. (1826 m. inventorių, l. 566v).

³⁵ 1807 m. inventoriuje (l. 556v, 559) išvardytos keturios Nukryžiuotojo skulptūros: viena altoriuje ir po vieną ant zakristijos, procesijų ir sijos prieš presbiteriją kryžių. Kurį laiką kryžiai dokumentuose akivaizdžiai minėti ne visi ir nenurodant jų vietos, bet nuo 1844 m. (Čedasų bažnyčios inventorių, 1844 m., LVIA, f. 669, ap. 2, b. 325, l. 574) vėl vardinami visi, nuo tol jau 5 dideli kryžiai: zakristijos, sijos, prieangio ir du, kabantys ant bažnyčios sienų. Taigi, zakristijos ir sijos kryžiai tebebuvo savo vietose, procesijų kryžius, matyt, imtas kabinti navoje, o iš likusių dviejų vienas laikytinas buvusiu altoriuje, o antras – naujesniu.

³⁶ 1789 m. (l. 547) ir 1807 m. (l. 557) inventoriai. Ir vėliau įvardijama daugumoje turto sąrašų, taip pat ir 1894 m. vizitacijos akte (l. 5v).

³⁷ ŽVM P 1576.

(jis aptariamas antrame skyriuje) gerokai naujesnis. „Nukryžiuotojo“ figūra kresna, jai būdinga zigzaginė ašis, paryškintos sausgyslių, šonkaulių, kelių sąnarių ir kitos detalės, neramos aštrių perizonijaus klostių, plaukų sruogų linijos. Tai primityvioji baroko stiliaus skulptūra, pasižyminti liau-

diškajai plastikai būdinga proporcijų transformacija (padidiniu išryškinta galva, plaštakos su laiminimo gestu sudėtais pirštais ir pėdos) ir gruboku modeliavimu. Tokio pobūdžio kūrinius sunku datuoti, bet veikiausiai tai 1789 m. bažnyčioje jau buvusi zakristijos kryžiaus arba riešutmedžio spalvos procesijų kryžiaus³⁸ skulptūra. Su antro iš jų Išganytojo figūra gali būti tapatintina **metalinė (bronzinė?) Nukryžiuotojo skulptūrėlė**. Ji pritvirtinta prie bažnyčioje saugomo jau nenaudojamo, stilizuotų vėduoklišku kriauklių drožiniais ir apnykusiais veidrodėliais puošto gal vėlesnio (XIX a. viduryje pakeisto?) ir tikrai su dar vėlesniu kotu medinio procesijų kryžiaus. Figūra paaukuota, bet jau apsitrynusio paviršiaus. Jėzaus rankos aukštai iškeltos, galva pasvirusi, beveik besiremianti į dešinį petį, pilvas įduobtas, perizonijaus klostės vingrios. Reta ypatybė: Išganytojas vaizduojamas prikaltas keturiais vinimis, pėdos sudėtos ne viena ant kitos, o greta. Ikonografinės ypatybės ir dar baroko aidais pasižyminti profesionaliai modeliuotos skulptūrėlės stilistika leidžia ir ją datuoti XVIII a. 8–9 dešimtmečių laikotarpiu.

Dabartinės bažnyčios **prieangio kryžiaus Nukryžiuotojo skulptūroje** (4 pav.) Išganytojas vaizduojamas užmerktomis akimis, jau miręs, bet dešinės rankos pirštus sudėjęs laiminimo gestu. Sprendžiant iš tiesios figūros ašies, klubų raiščio klostių pavidalo, kitų modeliavimo ypatybių ir kiek perkeistų proporcijų (torsas

14 pav. Vargonai, papuošti barokine Švč. Mergelės Marijos skulptūra. Mildos Bugailiškytės nuotr. 2021 m.

3 pav. Pastatomojo kryžiaus Nukryžiuotojo skulptūra. Aloyzo Petrašiūno nuotr. 2008 m.

³⁸1789 m. inventorius, l. 549.

liaunas, galva, plaštakos padidintos), šią skulptūrą išdrožė klasicizmo stiliaus gyvavimo laikotarpiu dirbęs provincialus meistras. Stipriai priekin palenkta galva rodo, kad ji buvo skirta aukštai esančiai vietai. Tai veikiausiai 1789–1807 m. atsiradusi kryžiaus, įtaisyto ant sijos bažnyčios viduryje, skulptūra. Gali būti, kad tasai kryžius 1870–1894 m. jau minimas kabantis ant bažnyčios lauko sienos³⁹. Dabartinis kryžius naujas, jis padarytas ir skulptūra technologijos ir stiliaus atžvilgiu netinkamai perdažyta XXI a. pradžioje.

XVIII a. liturginiai indai, relikvijoriai, kryžius, žvakidės. Šis straipsnio poskyris pradėtinus eucharistinių indų, įgytų prieš 1789 m. ir, nuostabu, – prabėgus tiek metų, beveik visų išlikusių, aptarimu. 1789 m. inventoriuje monstrancija apibūdinama kaip „sidabrinė, paaukuota, spinduliuota ir [jos] viduryje [yra] emalė arba safyro spalvos apskritimas“; ten pat minimi trys paaukuoto vidaus ir išorės kielikai su patenomis ir paaukuoto vidaus komuninė⁴⁰.

Monstrancija ir trys kielikai su dviem patenomis (viena jų neišliko arba yra patekusi į kitą bažnyčią) padaryti Tado Skendzerskio – gerai žinomo aukšakalio, Vilniuje dirbusio 1758–1789 m., iki mirties. Ant visų šių indų išliko gerai išžiūrėti arba apdile vardiniai meistro ženklai su jo inicialais „TS:“ ir žymenys su sidabro prabos skaičiumi „12.“

Išskirtiniausias ankstyvojo klasicizmo stiliaus monstrancijos (5 pav.) elementas – to stiliaus induose ir reikmenyse dažna, bet Lietuvos bažnyčių monstrancijose dar bene neaptikta, piramidiška kvadratinio plano pėda, čia papuošta lietomis angeliukų galvutėmis. Indo kojelė dviejų dalių, apatinė – klasicistinės vazos pavidalo. Glorijos viršuje iškeltas lotyniškasis kryželis, o apačioje pridėtas bemaž nepamainomas XVIII a. 9–10 dešimtmečių lietuviškųjų monstrancijų motyvas – Dievo Avinėlio ant knygos su septyniais antspaudais figūrėlė. Klasicistinių indų glorių spinduliai būna tiesūs, bet čia dar yra antras vingiuotų, tik jau retų ir trumpų, spindulėlių sluoksnis. Reverse, ant pėdos šlaito, graviruotas Gorskių

4 pav. Prieangio kryžius su Nukryžiuotojo skulptūra. Karolinos Bukovskytės nuotr. 2023 m.

³⁹ Sijos skulptūra pradedama minėti 1807 m. inventoriuje, l. 559. Sijos kryžius nebeminimas, o kryžius ant lauko sienos minimas: Čedasų bažnyčios inventorių, 1870 m., LVIA, f. 669, ap. 2, b. 356, l. 327v; 1886 m. inventorių, l. 11; 1894 m. vizitacijos aktas, l. 27.

⁴⁰ Ten pat.

Raiščio (Nalenčiaus, *Nalecz*) ir Petkevičių Trimtų (*Trąby*) herbų ženklus jungiantis dviskydis M. R. Petkevičiūtės-Gorskienės herbas, supamas jos inicialų ir pareigybės abreviatūros: „M R G K X Z“ (M[arija] R[achelė] G[orskienė] Ž[emaičių] K[unigaikštijos] k[aštelionienė]); apačioje pavaizduoti du jos vyro M. Gorskio turėtų Baltojo erelio ir šv. Stanislovo (1772) ordinų⁴¹ kryžiai. Manoma, kad ilgą laiką dokumentuose minima monstrancijos emalė⁴² buvo tuomečiuose induose aptinkama spalvinimu ir lakavimu sukurta šios technikos imitacija, vėliau apsitrynusi ir nuvalyta. Dabar rezervakulio apvadą tepuošia reljefiniai perliukų virtinių pavidalo apvadai, pridėtinės angelų galvutės ir juvelyriniai akmenys. Kelios lietos jo detalės (avinėlio kompozicija, apvado angeliukų galvutės) ne itin dailios, o diduma kitų (įskaitant pėdos angeliukų galvutes) atliktos profesionaliai ir net meistriškai, bet tokio netolygumo klasicistiniuose induose pasitaiko. Monstrancija matoma XX a. pr. nuotraukoje, informuojančioje, kad tai bažnyčios fundatorės dovana⁴³.

Trys senieji kielikai neornamentuoti, o jų komplektines dvi plokščiadugnių lėkštelių formos patenas tepuošia ant jų pakraščio graviruotas privalomas kryžiaus ženklas. Mišių taurių pėda apskrita, plokščiu pakraščeliu, aukščiau nedaug profiliuota, kojėlė sudaryta iš diskelių ir kriaušiško noduso, taurelė – apversto varpelio formos. Toks pavidalas įprastas XVIII a. II pusės–XIX a. kielikams, tik indų proporcijos ir siluetas kiek skiriasi priklausomai nuo laikotarpio ir meistro. Čedasiškiai būdingi pereinamajam iš rokoko į klasicizmą laikotarpiui: naujojo stiliaus poveikį rodo stambesnė, nei įprasta rokociniams kielikams, taurelė ir santūresni silueto linkiai. Taurės skiriasi aukščiu, svoriu ir proporcijų niuansais, o patenos – kryžiaus ženklo piešiniu, tad indai gali būti užsakyti ne vienu ypu. Teigti, kad ir juos parūpino M. R. Gorskienė, įgalina 1789 m. inventoriuje pridėta pastaba, jog vieno jų komplektas (kaip ir vienas iš trijų alavinių ampulių komplektų,

5 pav. Fundatorės paaukota monstrancija. Eglės Bagušinskaitės nuotr. 2021 m.

⁴¹ Jankowska J. Gorski (Górski) Michał, *Polski słownik biograficzny*, Wrocław i in., t. VIII, 1959–1960, p. 318.

⁴² 1789 m. inventorius, l. 549; 1807 m. inventorius, l. 558v. Ji dar minima ir XIX a. vid. 1844 m. inventorius, l. 574.

⁴³ Čedasų (antrosios) bažnyčios arnotas, dvi dalmaticos, veliomas ir monstrancija, T. Nalenč-Gorskio XX a. pr. nuotrauka. ŽVM P 1577 (nuotraukos pavadinimą ir datą patikslino R. S.) Kartono, ant kurio priklijuota nuotrauka, reverse užrašyta: „Czadosy. / Ornaty roboty / Racheli Gorskiej Michałowej / kasztelanowej Żmujdzkiej / ur. Pietkiewicz córki p. wojewody Witebskiego / Jej że monstrancya i kielichy“ (Čedasai. Žemaičių kaštelionienės Rachelės Mykolienės Gorskienės, gim. Petkevičiūtės, Vitebsko vaivados dukters darbo arnotai. Jos gi monstrancija ir kielikai“). Komentara dėl Gorskienės „darbo“ žr. išnašoje nr. 50.

vienas portatilių ir vienas mišiolų) vi-sada laikomas dvaro koplyčioje.

Aptartieji indai vertingi kaip vietos bažnyčios materialaus ir kartu dvasinio – sakralaus – paveldo dalis, Lietuvos auksakalystės istorijos liudy-tojai ir T. Skendzerskio, kurio geriau žinomi tik kitos paskirties dirbiniai, kūriniai⁴⁴.

Panaši, išskyrus autorinę, vertę skirtina ir komuninei. Šis indas su ažū-rine ornamentuota karūna papuoštu dangteliu dar yra gryno rokoko stiliaus:

to stiliaus kreivėmis su „liepsnelių“ nugultu vienu pakraščiu dekoruota dalis indo pėdos, nodusas, iš jų sudaryta ažūrinė taurės kraitelė. Komuninė pagaminta kito auksakalio, taip pat palikusio sidabro prabos („12 I“) ir savo asmeninį („KŁZ“) ženklus (6 pav.). Meistro inicialai leidžia iškelti, nors dar labai atsargią, hipotezę, kad tai Vilniaus auksakalių ceche 1771 m. pameistrių tapusio Kazimiero Žuromskio ženklas⁴⁵.

1789 m. Nukryžiuotojo, vėliau – Antakalnio Jėzaus, altoriuje kabojusieji relikvijoriai tapatinami su dabar mediniame vitrinėlės pavidalo relikvijoriuje (jis aptariamas paskutiniame šio straipsnio skyriuje) esančiais keturiais vienodo dy-džio, ovalaus medaliono pavidalo relikvijoriais su tapačiais metaliniais, kadaise auksuotais rėmeliais. Viename šių XVIII a. medalių ant popieriaus juostelės dar matyti užrašas: „S. Modestinae“ (Šv. Modestinos). Antrame medalione ant popierinio kryželio-keturlapio būta penkių šventųjų vardų, bet dabar ižiūrėtas tik esantis apatinėje atšakoje: „S. Apolinarius“; iš dviejų viršutinės atšakos eilučių įrašo teperskaityta: „...enta“ ir „S. C(al?)...“, kairiojoje atšakoje – „S. (S?)...“, dešinio-joje – „S. Jo(...): V.“. Trečiame relikvijoriuje su *paperoles* technikos gražmenomis (auksuotakraščiais popieriaus juostelių sukinukais) įdėtas vaškinis ovalus reljefas su barzdoto (?) šventojo profiliu, tačiau jo vaizdas ir legenda (buvęs įrašas) de-formavęsi, apsilydę, neaiškūs. Kas buvo ketvirtame medalione, nebežiūrima. Šie mažosios formos relikvijoriai ir juose esantys šventi relikvai – Čedasų bažnyčioje tebeišstatyti pagerbimui, bet šie tikėjimo ir pamaldumo kultūros ženklai verti ne tik saugojimo, bet ir restauravimo.

Išlikusios kelios **alavinės XVIII a.**

II p. žvakidės – meninės alavininkystės dirbiniai, dalis XVIII a. pab. turėto 14-os, vėliau padidėjusio iki 20-ies, alavinių žvakidžių rinkinio.

Seniausios dvi iš pristatytinų šios paskirties ir medžiagos dirbinių, galbūt Latvijos meistrams skirtinos tapačios XVII a. IV ketvirčio–XVIII a. I pusės žva-kidės (7 pav.). – jau ankstyviausiame

6 pav. Senosios komuninės fragmentas su meistro ženklų. E. Bagušinskaitės nuotr. 2021 m.

⁴⁴ Apie Tadaž Skendzerskį ir jo darbus žr. *Vilniaus klasicizmas. Parodos katalogas*, spec. red. L. Bialopet-ravičienė, B. R. Vitkauskienė, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2000, p. 268, 270, 271, 276, 285, 288, 339, 340; Laucevičius E., Vitkauskienė B. R. *Lietuvos auksakalystė: XV–XIX amžius*, Vilnius: Baltos lankos, 2001, p. 267–268; Drėma V. *Vilniaus ama-tininkai XVI–XIX a.*, Vilnius: Versus aureus, 2015, p. 174.

⁴⁵ Apie K. Žuromskį težinoma, kad 1766 m. Vilniuje ėmė mokytis auksakalystės, o 1771 m. tapo pameistriu: Laucevičius E., Vitkauskienė B. R. *Lietuvos auksakalystė...*, p. 302.

inventoriuje minimų 8-ių mažesnių alavinių žvakidžių (šoninių altorių komplektų) liekanos⁴⁶. Jų apskritą varpelišką cokolį kelia trys rutulį apkėtusiu erelio kojų pavidalo kojėlės, užbaigtos prie cokolio priglundančiomis reljefinėmis palmetėmis. Apatinės profiliuoto stiebo dalies segmentai kresni, viršus – grakštesnės baliustros formos, vaškinė – lėkštelės formos, likusi tik viename reikmenų. Tai Lietuvoje retai beaptinkamų ankstesnių nei XVIII a. II pusės žvakidžių pavyzdys.

7 pav. Barokinė alavinė žvakidė. K. Bukovskytės nuotr. 2023 m.

8 pav. Alavinė žvakidė su angelo figūra. K. Bukovskytės nuotr. 2023 m.

Vienas įdomesnių senųjų apšvietimo reikmenų – figūrinė žvakidė, sudaryta iš kontūrinių jaunučio priklaupusio angelo ir jo laikomos aplūžinėjusios žvakidės reljefų (8 pav.). Dalis užnugaryje sutvirtina ir jungia geležinis karkasas, žvakidę užbaigia apskrita vaškinė. Tai viena iš dviejų 1807–1894 m. dokumentuose minimų alavinių „su angelais“ žvakidžių⁴⁷. Bet šis rokailiais gausiai dekoruotas su auksavimo ar jo imitacijos pėdsakais reikmuo pagamintas anksčiau – XVIII a. III ketvirtyje. Ir šio tipo žvakidžių bažnyčiose išliko nedaug.

Dar dvi žvakidės – nuo 1789 m. minimo 6-ių didžiojo altoriaus žvakidžių komplekto⁴⁸ dalis (7 pav.). Tai Vilniaus alavininkams skirtini dekoratyvūs rokoko stiliškos XVIII a. II pusės šios rūšies dirbiniai su trimis kojėlėmis paremtu lankstyto kontūro trisieniu cokoliu, kaneliūrų vagomis puoštu daugelio segmentų stiebu ir nemaža, karpytakrašte vaškine.

Fundatorės paaukoti rūbai. 1789 m. inventoriuje minimas balto atlaso auksu siuvinėtas ir auksiniais apvadais (orig. juostelėmis) papuoštas arnotas ir su juo vienerūšis garnitūras, t. y. dvi to paties audinio ir apdailos dalmatikos, dvi stulos, manipulis, veliumas, bursa ir palė, tas visas komplektas karmazinine kitaika pamuštas⁴⁹. Bažnyčioje išliko tik dalis šio baltos liturginės spalvos paramentų komplekto. XX a. pr. nuotraukoje dar įamžinti arnotas, abi dalmatikos ir veliumas⁵⁰. 2023 m. aptikta **dalmatikos**

⁴⁶ 1789 m. inventorius, l. 549.

⁴⁷ 1807 m. inventoriuje (l. 558v) pirmą kartą paminėtos kaip dvi nedidelės žvakidės, o nuo 1826 m. inventoriaus (l. 568) iki 1894 m. vizitacijos akto (l. 27v) jas aptinkame įrašytas beveik visada, minint angelus.

⁴⁸ 1789 m. inventorius, l. 549.

⁴⁹ *Ten pat*, l. 547–547v.

⁵⁰ Čedasų (antrosios) bažnyčios arnotas, dvi dalmatikos, veliumas ir monstancija, T. Nalenč-Gorskio XX a. pr. nuotrauka. ŽVM P 1577. Nuotraukos įrašė (jis pacituotas išnašoje nr. 43) klaidingai įvardytas Gorskienės vaidmuo. Nuomone, kad rūbai yra jos darbo, veikiausiai lėmė ant arnoto ar kito komplektinio siuvinio, o gal kokiame dokumente aptiktas įrašas, kad rūbus padarė ar jie yra padaryti (lenk. zrobyła, zrobione) Gorskienės. Bet šiais žodžiais buvo įprasta pabrėžti užsakovo >

ir **manipulis**. Jie vis dar pamušti neišblukusios karmazino (liaudiškai – aviėtinės) spalvos „kitaika“ – tankiu dvynių šilku, dar vadinamu ermezinu. XVIII a. 9 dešimtmečio aprašymą galima kiek patikslinti: siuvinėta ant balto, tad su mažai pastebimu rėvių raštu muaro, o apvadus sudaro puošnus barokinio ažūro pinikai iš auksuoto sidabro siūlų. Tad komplekto būta prašmatnaus, pagaminto iš brangių medžiagų ir pareikalavusio kvalifikuoto darbo. Rūbai pasiūti iš geros dirbtuvės siuvinėjimu dekoruoto audeklo. Auksuoto sidabro siūlais, iš jų suvytais vadinamaisiais bajorėliais ir metalo cekiniais siuvinėto

9 pav. Fundatorės paaukota dalmatika.

K. Bukovskytės nuotr. 2023 m.

šilko gėlių raštas lengvas, sudarytas iš itin ilgų, laibų, lengvomis bangomis arba suapvalintomis kaskadomis kylančių ar besileidžiančių stiebų su retokais lapeliais, rožės, gvazdikio ir keleriopų smulkesnių gėlių žiedais. XVIII a. viduryje Vakarų Europoje paplitus panašaus austinio rašto šilkams, netrukus panašiais motyvais imti siuvinėti šilkiniai ir medvilniniai audeklai. Manoma, kad aptariamųjų rūbų audeklas siuvinėtas nežinomose Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės dirbtuvėse (nebūtinai besispecializavusiose bažnytinių paramentų gamyboje, greičiau kokioje manufaktūroje, nes tiko ir pasaulietinėms reikmėms). Čedasų liturginių rūbų komplekto smulkiųjų elementų – veliūmo ir manipulio – siuvinėtieji augalai tokie pat, kaip ir dalmatikų audinio, bet jie ir liturginiai kryželiai nesudaro ištisinio rašto, o yra komponuoti atsižvelgiant į siuvinų pavidalą. R. M. Gorskienė komplektą bažnyčiai veikiausiai dovanojo XVIII a. 9 dešimtmetyje, kai stengėsi naujai steigiamos parapijos bažnyčią tinkamai aprūpinti, nors neatmestina ir ankstesnė data⁵¹. Svarbiausia, kad tai puikūs ir Lietuvos meninės tekstilės, ypač siuvinėjimo, istorijai svarbūs liturginiai rūbai ir reikmenys.

Dar vienas bažnyčioje išlikęs XVIII a. meninės tekstilės objektas – taip pat su R. M. Gorskiene sietina baltos liturginės spalvos **kapa** (10 pav., žr. spalvotą lanką). Ji pasiūta iš apie 1755–1765 m. žymiausiame tuometės Europos šilko audimo centre Lione (Prancūzija) pagamintų gėlėtų audeklų. Sprendžiant iš kapos skraistės siūlių, audinys gali būti naudotas kartotinais: bažnytiniai rūbai kartais buvo siuvami iš padovanotų ponių suknių, vyrų liemenių, mundurų ar interjero audinių. Ši kapa tapatinama su 1789 m. minima viena iš trijų kapų. Rašyta, kad ji pasiūta iš „ištaingo,

> vaidmenį (juk taip ir klebonai bažnyčias „pastato“). Šis T. Nalenč-Gorskio įrašas suklaidino ir viena iš aktyviausių šiuo metu liturginės meninės tekstilės tyrėjų Gabiją Surdokaitę-Vitienę, Čedasų komplekto siuvinėjimą priskyrusią Gorskienei: Surdokaitė-Vitienė G. *Tėvo Stanislovo palikimas: siuvinėtų liturginių rūbų rinkinys*, Vilnius: Kunigo švietėjo Jono Katelės labdaros ir paramos fondas, 2019, p. 61.

⁵¹ Tolesnius komplekto tyrimus skatina ir tai, kad Lietuvos muziejuose saugomi dar keli iš šio siuvinėto audeklo pasiūti arnotai, vienas jų publikuotas: Martinaitienė G. M. V.21. Arnotas, *Lietuvos sakralinė dailė. XI–XX a. pradžia*, t. III: *Bažnytinė tekstilė. XV–XX a. pradžia*, sudaryt. G. M. Martinaitienė, E. Pinkutė, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2004, p. 216–217.

su sidabru [austo], besimainančio dugno štofo“ ir kad esanti su „ištais sidabriniais galionais, pamušta astrachane (vėliau bus nurodoma, kad žydra – R. S.), o kraštuose – karmazinine kitaika“⁵². Audeklo dugnas, išaustas iš skirtingų spalvų metmenų ir ataudų, tebėra besimainančių pastelinių (rausvo ir žalsvo) atspalvių. Kapos skydas pasiūtas iš to paties laiko, bet kitokio ir jau labai išdilusio rašto šilko. 1844 m. rūbas pavadintas padėvėtu⁵³, tad vėliau vietos siuvėjo (siuvėjos) pataisytas. Su elegantiškais jo audiniais ir prabangiais XVIII a. II pusės galionais keistai dera skydo apkraštavimas spalvotų vilnonių siūlų kutais – XIX a. provincialiosios tekstilės dirbinių puošybiniu elementu.

Senasis procesijų altorėlis (11 pav., žr. spalvotą lanką). Altorėlio su dvipusiu šv. Petro ir Dievo Apvaizdos paveikslu atsiradimas sietinas su popiežiaus Pijaus VI 1788 m. liepos 19 d. ir vyskupo Ignaco Masalskio tų pačių metų lapkričio 18 d. leista įsteigti Dievo Apvaizdos brolija⁵⁴. Tad netrukus, per pirmąjį 1789 m. pusmetį, ir buvo įgytas paaukuotas procesijų altorėlis su Dievo Apvaizdos ir šv. Petro paveikslais⁵⁵. 1828 m. konstatuota, kad „brolijos nėra“, tad ji nebeveikė, bet informuota, kad altorėlis su Dievo Apvaizdos ir šv. Petro paveikslais „gražus, dabar atnaujintas“⁵⁶. Vėliau reikmuo minimas be platesnių apibūdinimų, tik nuo amžiaus vidurio vis priduriama, kad jo paveikslai esantys „nekokios rankos“, „prasto meno“ ir pan.⁵⁷

Griežta šio altorėlio kompozicija, jo tiesių kojelių stalelio ir retabulo su kolonėlėmis bei vieninteliu dirbinyje puošniu viršaus skydu formos būdingos klasicizmo stiliui. Retabulas, sprendžiant iš jo viršaus su vynuogių kekes įsukusiomis standžiomis ampyro stiliaus voliutomis, stambia paplokščia karūna ir nustebusios išraiškos angeliukų galvutėmis (abipus yra po vieną), manoma, padarytas 1828 m. altorėlio atnaujinimo metu, o stalelis nauju pakeistas XX a. 2 dešimtmetyje. Autentiška, tik pabalusio lako ir kitų defektų kiek pakeista laikytina pusės figūros kompozicija „Šv. apaštalas Petras“. Tai primityviajai XVIII a. pab. tapybai skirtina skaisčiaspalvė apaštalo atgailavimo scena: šv. Petras nutapytas su savo atributu – simboliniais raktais, besimeldžiantis keistame peizaže, atsirėmęs į pakilumą su (jo ašaru?) bala. Už figūros, ant kito kyšulio, stovi apaštalo išsižadėjimą primenantis gaidys. Antroje paveikslo pusėje yra jau gerokai pertapytas trikampis su Apvaizdos akimi gloriijoje su angeliukų galvutėmis (vėlesnėmis?) ant jos spindulių. Tad ne kartą perdarytas, bet savitas altorėlis turi senų dalių ir pasižymi išidėmetinos ikonografijos tapiniais.

Senasis varpas. Bažnyčios bokšte, be XX a. tarpukaryje išlieto naujesniojo varpo (jo liejimą, pagaminimo datą ir vietą nurodo įrašas graiže: „1936 m. j. MASALCAS KAUNE.“), tebekaba nedidelis, senas, sudužęs ir negrabiai suldytas varpas (12 pav.). Jo liejimą,

⁵²Taip ji apibūdinta 1789 m. (l. 548) ir 1807 m. (l. 557v) inventoriuose. Ją, nors kiek skirtingai apibūdintą, galima atpažinti ir vėlesniuose dokumentuose, kuriuose vis dar tos pačios 3 kapos minimos ir po 8 dešimtmečių (1870 m. inventorius, l. 327v), ir dar vėliau, kai atsirado naujų šios paskirties rūbų (Čedasų bažnyčios inventorius, 1886 m., LVIA, f. 669, ap. 2, b. 567, l. 10v; 1894 m. vizitacijos aktas, l. 27v).

⁵³1844 m. inventorius, l. 573v.

⁵⁴1851 m. vizitacijos aktas, l. 4–5. Čia yra ir popiežiaus bulės bei vyskupo aprobatos nuorašai.

⁵⁵Straipsnyje pasirinktame cituoti ankstyviausiame 1789 m. sausio 14 d. inventoriuje jis neaptinkamas, bet jau įrašytas pusmečiu vėlesniame dokumente: Čedasų bažnyčios inventorius, 1789 m. liepos 29 d., LVIA, f. 669, ap. 2, b. 325, l. 533.

⁵⁶1828 m. inventorius, l. 480v, 482.

⁵⁷Taip jie pavadinti 1844 m. inventoriuje (l. 573) ir 1894 m. vizitacijos akte (l. 26).

pagaminimo vietą ir datą sužinome iš lietinio įrašo rumbais įrėmintame varpo frize: „(HEINRICH BYHRMANN ME FECIT?) IN RIGA 1750“⁵⁸, o ant liemens išraižyta: „H: M: PIETKIEWICZ / S. Z. P. W.“ (U[kmergės] p[avieta] ž[emės] t[eisėjas] J[eronimas] M[ykolas (?)] Petkevičius). Tai vienas iš trijų senosios bažnyčios varpinėje kabojusių varpų. Pasak bažnyčios 1789 m. inventoriaus, ant dviejų didesnių, svėrusių 200 ir 100 svarų (neskaitant šerdies ir apkaustymo), buvo „raidės, nurodančios fundatorės vardą, pavardę ir pareigas, ir laiką, kada nulieti“, o ant trečio, 60 svarų svorio, varpo buvo „Jų Malonybių Ukmergės maršalkų Petkevičių įrašas“⁵⁹. Čedasuose išliko tik mažiausias aptariamasis varpas. 1750 m. nuliejimo data kelia klausimų dėl M. R. Gorskienės tėvų Jeronimo ir Elžbietos Petkevičių sąsajų su Čedasais pradžios ir (dar kartą) dėl jų dukros vedybų su J. Kočanu datos. Šiame kontekste įdomu, kad įrašas apie aukotoją ne išlietas, o išraižytas, tad jis, matyt, padarytas vėliau (įgijus 1750 m. varpą? jį perdovanojant?). Sprendžiant iš J. Petkevičiaus turėtos pareigybės, tai turėjo atsitikti iki 1765 m., iki jam tampant Ukmergės pavieto maršalka⁶⁰. Šv. Gertrūdos bažnyčioje Kaune kabojusio tam pačiam meistriui skirtino ir taip pat 1750 m. išlieto kito jau dingusio varpo 1970 m. nuotraukose po įrašo juosta matoma varpo frizą puošianti akanto lapgalių eilė⁶¹. Toks pat dekoras veikiausiai puošė iš Čedasų varpą, nors jo po „siūle“ tematyti menki fragmentai.

Kryžiai. Dar vieni senosios bažnyčios relikvai ir jos fundatorės įamžinimo ženklai – dabartinės šventovės fasade, bokštų viršuje, kylą du vienodi dideli geležiniai kryžiai (13 pav.). Jų gausų ažūrą sudaro ne tik kiaurinės su vidinėmis zigzagų juostomis šakos, pavieniai spinduliai ir jų pluoštai, bet ir į struktūrą įpinti fundatorės herbo ženklai. Šakų galų ir stiebo apačios perkryžas formuoja lenktos trinario

12 pav. 1750 m. Rygoje lietas varpas. V. Ralytės nuotr. 2021 m.

⁵⁸Varpo galima pamatyti tik vieną pusę. Čia skelbiama ir nematomos pusės įrašo dalis hipotetinė, atkurta remiantis: 1) žinia apie Čedasų bažnyčioje esantį šimtasvarį (dėl svorio bus suklysta – R. S.) 1750 m. Heinricho Byrhmano (pavardė parašyta taip – R.S.) Rygoje nulieta varpą (Brensztejn M. *Zarys dziejów ludwisarstwa w b. W. Księstwie Litewskiem*, Wilno: Księgarnia Stow. Naucz. Polskiego, 1924, p. 125–126); 2) publikuotu 1747 m. Skapiškio bažnyčios varpo įrašu, kuriame liejikas pasirašė – „Henricus Byhrmann“ (Česnulis V. V. *Nutilė varpai*, Trakai: Voruta, 2015, p. 94) ir 3) Krustpilio (dab. Jekabpilio m. dalis, Latvija) evangelikų liuteronų bažnyčios 1758 m. varpo įrašu, kuriame meistras skelbėsi esąs „HEINRICH BUHRMANN“ (Krustpils draudze, *Latvijas Eвангеліski luteriskā Baznīca, Daugavpils diecēze*: http://krustpilsbaznica.lv/?page_id=231). M. Brenštejnās mini dar 5 šio liejiko 1731–1760 m. varpus: du Biržų liuteronų, vieną Salako bažnyčios ir du buvusius Baltarusijoje. Apie dar vieną varpą žr. išnašą nr. 60.

⁵⁹1789 m. inventoriūs, l. 549v. Ši informacija aptinkama ir keliuose vėlesniuose inventoriuose. Ir T. Nalenč-Gorskis ant XX a. pr. nufotografuotos Čedasų bažnyčios varpinės nuotraukos (ŽVM P 1575) pagrindo – kartono antros pusės užrašė, kad „varpai ir kryžiai ant bažnyčios bokšto“ yra su Gorskių ir Petkevičių herbais.

⁶⁰Trimitų (Trąby) herbo turėtojas Jeronimas Mykolas (?) Petkevičius (1718–1731 m. Ukmergės medžioklis, 1731–1742 m. Ukmergės pataurinėmis) Ukmergės žemės teisėjo pareigas ėjo 1742–1765 m., vėliau iki 1772 m. (mirties) buvo to pavieto maršalka.

⁶¹Varpo įrašo fragmentai „...HRMAN RIGA 1750“ matyti Jono Grambos 1970 m. nuotraukoje; šis varpas, nurodant jo liejimo vietą ir datą, 1972 m. kodu DR 347 buvo įrašytas į Respublikinės reikšmės dailės paminklų sąrašą: *Lietuvos TSR Kultūros paminklų sąrašas*, Vilnius: Lietuvos TSR kultūros ministerija, 1973, p. 474. Už nuorodą į šią medžiagą dėkoju kolegei Eglei Bagušinskaitei.

Petkevičių (beje, ir Kočanų) Trimitų herbo atšakos, tik dar papildytos vingiuotais spinduliukais. Kryžiaus centrą sutvirtinantis lankas su dviem apačioje pridėtais įstrižais elementais imituoja apskritimu surištą skarelę – Gorskių herbą Raištį. To paties laiko, tik gal kiek perdirtas, gali būti ir frontono viršuje, tarp bokštų, iškeltas vienajuosčių šakų kryžius su mažiau spindulių ir Jėzaus Vardo ženklų centro apskritime. Keturi geležiniai kryžiai: du su fundatorės herbo ženklais virš senosios bažnyčios fasado bokštų, trečias, be herbų, tarp bokštų, ir ketvirtas, apsidės gale, visi žaliai nudažyti, bažnyčios turto sąrašuose plačiau apibūdinami 1789–1807 m.; vėliau jie tik paminimi (ir tai ne visada ir ne visi)⁶². XX a. pr. žinią apie senosios bažnyčios kryžių su fundatorės herbais paliko T. Nalenč-Gorskis⁶³.

13 pav. Bokšto kryžius su fundatorės herbo ženklais. M. Bugailiškytės nuotr. 2021 m.

Klasicizmo ir istorizmo stilistikos XIX–XX a. pradžios paveldas

XVIII a. sukurtas senosios bažnyčios įrenginių ansamblis iki XX a. išliko tas pats (tik buvo pastatyti nauji vargonai), o zakristijos ir kilnojamasis inventorius XIX a. kiek pildėsi ir kito. Dabartinėje šventovėje dominuoja jai sukurtas dekoras, bet chore, prieangyje, zakristijoje ir podėliuose išliko įvairios svarbės ir paskirties XIX–XX a. pr. paveldo objektų. Dalis jų tik sandėliuojama, kiti tebepuošia interjerą ir tarnauja liturgijai ir pamaldumo praktikoms. Diduma paveldėti iš senosios bažnyčios. Vienas kitas gal yra ir kitos kilmės arba atsiradęs pastačius dabartinę šventovę, bet, jei pasižymi XIX a. tradicijas tęsiančia stilistika, pristatomas šiame skyriuje. Jame, kaip ir pirmame skyriuje, objektai rikiuojami pagal jų rūšis, o poskyriuose – pagal sukūrimo chronologiją.

Vargonai. Į XX a. pr. sumūrytą dabartinę bažnyčią buvo perkelti senosios šventovės, bet dar neseni vargonai⁶⁴. Gubernatorius lėšas jiems statyti leido rinkti 1881 m. birželį ir kitų metų liepą Kauno gubernijos architektas sudarė jų statybos sąmatą⁶⁵. 1886 m. vietoje ankstesnių 9 balsų vargonų jau minimas 11 balsų su pedalais instrumentas⁶⁶. Jis 1883 m. pastatytas Jekabpilyje (Latvija) dirbusio vargondirbio Friedricho Weissenborn, vidinėje instrumento spintos pusėje palikusio apie tai informuojantį įrašą vokiečių

⁶²1789 m. (l. 546) ir 1807 m. (l. 556) inventoriai. Kurį laiką dar minimi visi keturi, jų vieta ir žalia spalva (1826 m. inventorius, l. 566), bet vėlesniuose dokumentuose bažnyčios išorei skirta mažai dėmesio ir kryžiai neminimi arba minimi tik esantys virš bokštų: 1870 m. (l. 326) ir 1886 m. (l. 9) inventoriai.

⁶³Žr. išnašą nr. 59. To paties autoriaus bažnyčios XX a. pr. nuotraukoje (ŽVM P 1574/1-2; žr. publikuojamą šios knygos p. 491) matyti, kad po kažkurio XIX a. remonto šoniniai bažnyčios fasado bokštai panaikinti, palikti tik bokšteliai virš frontono ir apsidės gale.

⁶⁴Katelė L. *Čedasai*, p. 3; Čiplies K. *Čedasai*, p. 496.

⁶⁵Leidimo pastatyti Čedasų bažnyčioje naujus vargonus ir panaudoti tam procentines lėšas byla, 1882–1884 m. LVIA, f. 669, ap. 3, b. 2119. Bylos dokumentai dar rodo, kad vargonams statyti surinktų pinigų nepakako, tad klebonas išrūpino 1884 m. gegužę gautą leidimą tą trūkumą padengti iš procentinių lėšų.

⁶⁶1886 m. inventorius, l. 9v.

kalba⁶⁷. Į dabartinę bažnyčią perkeltų vargonų (14 pav.) medinę dalį sumontavęs meistras netaisyklinga rusų kalba ten pat įrašė, kad vargonus 1913 m. naujai perstatė „kaimo dailidė Romualdas R(...)“ (išblukusi 5–6 raidžių pavardė nebeįskaitoma)⁶⁸. Kitas, neprisistatęs meistras lenkų kalba parašė, kad vargonai (jų instrumentas) „perkelti ir taisyti 1913 m.“⁶⁹. Dar vienas įrašas informuoja, kad vargonai tvarkyti ir nauja jų klaviatūra įrengta 1982 m.⁷⁰ Duomenys apie 1 manualo su pedalais 10 registrų vargonų instrumentą skelbiami LR KPR⁷¹. Apie meistrą Friedrichą Weissenborną (1840–1902), pastačiusį 85 vargonus, iš jų 15 Lietuvoje, šiek tiek rašė Rimantas Gučas⁷².

Čedasų vargonų plokščias, trijų langų, su ryškiausia centre ašimi prospektas pasižymi istorizmo epochai būdingu negrynu stiliumi: klasicistine struktūra, bet neorenesansiniais bei dominuojančiais neogotikiniais dekoru elementais. Pirminis prospektas, atsidūręs didesnėje naujos neogotikinės bažnyčios choro erdvėje, buvo kiek pakeistas. Jis papildytas virš centrinio vamzdžių lango iškeltu tarsi ketvirtu, bet bevamzdžiu langu – smailiaarke niša iš senosios bažnyčios paveldėtai barokinei Švč. Mergelės Marijos skulptūrai ir apie 1913 m. išdrožtam karūną virš jos galvos nešančių angelų debesyse reljefui. Prie naujosios dalies iškelti nauji bokšteliai; neatmestina, kad tuomet aukštesnėmis pakeistos ir pirminių prospekto bokštelių smailės.

Baldai. Prieangyje stovi **du suolai-klaupantai**: vienas dviejų dviviečių eilių (prieikinė – tik su atlošu, galinė – paprastas suoliukas), kitas – uždaras, dvivietis. Tai iš senosios bažnyčios perkelti baldai su banguotais, kaip jos navos suolų-klaupų, šonų kontūrais⁷³. Tik 1828 m. imamų minėti neabejotinai ilgesnių navos suolų bažnyčioje tebuvo po keturias eiles abipus ir dar 2 suolai stovėjo „po choru“, tokia pati padėtis fiksuota ir XIX a. pabaigoje⁷⁴. Išlikusieji suolai tapatinami su senaisiais prieangio arba perdarytais navos suolais.

Pagalbinėse patalpose stovi dvi senos, grynai funkcionalios ir be jokio dekoru **komodos**. Viena jų stačiakampė, su 6 vienodo aukščio stalčiais. Manoma, kad tai prieš 1789 m. atsiradusios ir iki pat 1894 m. senosios bažnyčios zakristijoje minėtos 12 stalčių komodos likutis. Kita – aukštyl paplatėjanti, su 2 aukštais, 2 žemais stalčiais ir tokiomis kaip skrynių kojėlėmis, gali būti perdaryta iš XIX a. II ketvirtyje bažnyčioje atsiradusios antros didelės skrynios ir kitos senosios komodos dalies arba tai iš kitur atkeltas baldas⁷⁵.

⁶⁷ „Un(...) Orgel ist vom Orgelbaumeister Weißenborn / aus Jacobstadt Jahre 1883 augeferzig“. /

⁶⁸ „1913 года Деревни Далида Рамуальдъ Р[...]... пререстроль съ нова эт[и] 1913 г.“

⁶⁹ „Przenoszony / i Reparowany / 1913. r.“

⁷⁰ „Vargonai derinti ir restauruoti, / ir įdėta nauja klaviatūra / Meistro Žiemelio Arvydo Liudviko / Latv. TSR Madona Rygos N.7 / Padėjėjas – vargonininkas / Cetkauskas / Vytautas, Mato. / 1982. m. balandžio mėnesi“.

⁷¹ Žr. Uk 16052: <https://kvr.kpd.lt/d/static-heritage-search>. Čia paskelbti ir vargonų spintoje esantys įrašai, tik parašytasis rusų kalba pacituotas netiksliai.

⁷² Gučas R. Vargondirbystė Lietuvoje XIX amžiuje, *Menotyra*, 2019, t. 26, nr. 3, p. 144–160. <https://www.lmaleidykla.lt/ojs/index.php/menotyra/article/view/4056/2934>. Čia paskelbta, kad vertingiausi žinomi šio iš Tiuringijos į Latviją atsikėlusio ir čia 1865–1885 m. dirbusio meistro „vargonai stovi Biržų Evangelikų reformatų bažnyčioje (1872–1873 m., 16 registru)“ ir jie „skamba ryškiai ir reljefiškai, kaip ir dauguma šio meistro instrumentų“. Kitur R. Gučas yra nurodęs, kad šis meistras naujus instrumentus, palikdamas senuosius prospektus, yra pastatęs Joniškėlio, Rozalimo ir Tverų bažnyčiose.

⁷³ Suolai matomi Tomo Nalenč-Gorskio XX a. pr. nuotraukoje: ŽVM P 1576.

⁷⁴ 1828 m. inventorius, l. 481, ir 1894 m. vizitacijos aktas, l. 27. XVIII a. pab–XIX a. pr. atsistėti turėta tik kėdės.

⁷⁵ Zakristijos komoda su 12 stalčių, spintelė indams ir ilga skrynia žvakėms ir žibintams sudėti minimos nuo 1789 m. (1789 m. inventorius, l. 547) iki XIX a. pab. (1894 m. vizitacijos aktas, l. 25v). Antra skrynia atsirado 1830–1844 m. (jau minima 1844 m. inventoriuje, l. 574).

Podėlyje saugoma ir gana daili **spintelė** su nemažu karnizu, laibais stulpeliais priekiniuose kampuose ir profiliavimu dekoruotomis dvivėremis rėminėmis išsprūdinėmis durelėmis. Tai 1886–1894 m. provincialaus meistro padarytas liturginiams indams sudėti skirtas zakristijos baldas⁷⁶. Dekoratyvesnė **antra spintelė** (15 pav.) stovi zakristijoje. Ši buitinio baldo sandaros ir formos, vienu išsprūdinių durelių (išsprūdos apvado telikęs fragmentas) ir su stalčiumi viršuje spintelė į bažnyčią gali būti atkelta iš klebonijos ar privačių namų. Banguotais viršaus ir antkampinių elementų kontūrais bei lakavimu paryškinta natūralia vaismedžio medienos tekstūra ji panaši į XIX a. bydermejerio laikotarpio baldus. Bet rankenėlės ir apyraktė – XX a. I pusės gaminiai, tad šis krikštykla tarnaujantis baldas gali būti padarytas dabartinei bažnyčiai, tik atkartojant senas formas.

Bažnyčioje tebėra du seni **klauptai**. Vienas jų – podėlyje stovintis stambus, paminkštintas senosios bažnyčios zakristijos klauptas su vingiuotų linijų elementais ir aplūžusia priekine plokštuma padarytas 1870–1886 m.⁷⁷ Nedidelis, juodai dažytas ir lakuotas antras klauptas su 4 kaneliūruotų kolonėlių keliama, kadaise, tikėtina, audiniu išmušta atrama alkūnėms gali būti padarytas XIX a. II–III ketvirčiuose. Galbūt, tai bažnyčios koliatoriams šventovėje ar dvaro koplyčioje tarnavęs reikmuo.

Vienas iš tebenaudojamų bažnyčios krėslų taip pat panašus į XIX a. viduryje plitusios bydermejerio stilistikos baldą. Jam būdinga lanksčios linijos, dekoravimas stilizuotos kriauklės motyvais, kiauraraštis atlošas, minkštas pasėstas ir tekintos kojelių jungtys. Šis baldas į bažnyčią taip pat galėjo patekti iš buitinės aplinkos ir vėliau (XX a. I pusėje) būti atnaujintas. Bet gal ir jis padarytas XX a. pr., bet atkartojant senesnį stilių?

Veidrodžiai. Iš prašmatnesnių istorizmo stilistikos reikmenų minėtini zakristijos veidrodžiai. Vienas jų – ant grindų stovintis ir visą žmogaus figūrą rodantis, aukštas (h 275 cm), su neaukšta stalelio dalimi, veidrodį rėminančiomis profiliuotomis kolonėlėmis ir nemažu dekoratyviu viršaus skydu (16 pav.), antras – žemesnis, su paprastesniais rėmais, išlikęs vien su viršutine tualetinio, tad aukštesne

15 pav. Spintelė presbiterijoje.
V. Ralytės nuotr. 2021 m.

16 pav. Didysis zakristijos
veidrodis. E. Bagušinskaitės
nuotr. 2021 m.

⁷⁶Nauja šios paskirties dvivėremis durelėmis spintelė pirmą kartą minima: 1894 m. vizitacijos akte, l. 25v. Tuomet senojoje, nuo 1789 m. minėtoje, zakristijos spintelėje jau laikytos tik bažnytinės knygos.

⁷⁷1886 m. inventorius, l. 13.

stalelio dalimi (dabar jo h 95 cm). Veidrodžiai komplektiniai, su panašiomis tekintomis ir drožinėtomis detalėmis. Gal šie XIX a. pab. buitiniai reikmenys bažnyčiai buvo padovanoti, o gal į jos zakristiją iš vietos dvaro ar kitų turtingų namų pateko vėliau ir kitokiu keliu.

Liturginiai indai. Be prieš 1789 m. įgytų, su M. R. Gorskiene siejamų eucharistinių indų, bažnyčioje yra vėlesnių kelių laikotarpių indų. Ankstyviausios iš jų – **klasicistinės patenos**. Sena suapvalinto dugno patena datuotina XIX a. I p., jos kilmė neaiški. Meistrų ženklų neturinti sena ligonių patena iš paprastos patenos perdaryta arba padaryta po 1828 m., kai dekanas pastebėjo, kad šiai paskirčiai naudojamas indas be dangtelio⁷⁸.

Bažnyčioje saugomas XX a. pr. **kielikas** – tipinis ilgai Varšuvoje veikusios produktyvios Norblino įmonės, kurios paveldo Lietuvos bažnyčiose gausu, gaminys. Jam būdinga iškiloka profiliuota pėda ir ovalus nodusas. Įkalta įmonės signatūra nurodo gamintoją ir sidabravimo plakiravimo technika būdą.

Nuo 1887 m. iki Pirmojo pasaulinio karo Vilniuje dirbęs Mykolas Neviadomskis pagamino tebenaudojamas dvi istorizmo laikotarpio **patenas**. Viena jų, reverse, centre, paženklinta gamintojo įkalu („M. Niewiadomski / Wilna“), retesnio tipo, vadinamoji pacifikalinė patena: jos averso įduboje pritaisytas kryželis su reljefine Nukryžiuotojo figūrele (17 pav.)⁷⁹. Antros – ligonių patenos dangtelį puošia laikotarpiui būdingas graviruotas lelijašakis ir su spinduliukais kryželis. Ant šio indo dugno tebėra apnykusi popierinė gamintojo etiketė.

Minėtini du relikvijoriai. Ankstyvesnis jų – 1870 m. vilniečio Cezario Šteinbergo darbo **pacifikalas**⁸⁰. Šis meistras, be varkalystės srities meninio metalo dirbinių (procesijų skydų ir lazdų, dekoruota skarda dengtų altorių retabulų, sietytų ir pan.), gamino ir auksakalystei priskiriamus objektus: relikvijorius ir paveikslų aptaisus, pavyzdžiui, 1861 m. sukūrė Labanoro bažnyčios didžiojo altoriaus Švč. Mergelės Marijos paveikslu aptaisus, karūnas, rėmų apkaustus (visi sudegė 2009 m. bažnyčios gaisre). Čedasų indo relikvijoms (18 pav.) ovali, klasicistinio dekoru pėda ir taip pat ovali, plokščia, pagrindi- nėje pusėje laurų vainiku apvedžiota viršutinė dirbinio dalis – įprastos šio

17 pav. Pacifikalinė patena. K. Bukovskytės nuotr. 2021 m.

18 pav. Pacifikalo su Šv. Kryžiaus medžio ir šv. Klemenso relikvijomis viršutinė dalis. K. Bukovskytės nuotr. 2023 m.

⁷⁸ 1828 m. inventorių, l. 481v.

⁷⁹ Kitas toks indas publikuotas: Žalėnas G. Pacifikalinė patena, *Lietuvos sakralinė dailė. XI–XX a. pradžia. Parodos katalogas*, t. IV: *Auksakalystė*, antroji knyga: *Pavieniai dirbiniai*, sud. J. Liškevičienė, Vilnius, Lietuvos dailės muziejus, 2007, p. 168.

⁸⁰ Paauskuotas žalvarinis pacifikalas ir jo relikvijos jau minimi 1870 m. gruodžio mėn. surašytame Čedasų bažnyčios inventoriuje (l. 328v).

meistro relikvijoriams. Dekoras, kaip ir kitų C. Šteinbergo dirbinių, įvairiastilis, tik čia gausesnis. Pacifikalas dvipusis. Jo aversas su Šv. Kryžiaus medžio relikvija papuoštas juvelyriniais akmenimis apsuoduose ir kryžiaus, ir gloriijos motyvais. Averso apačioje, tarp spindulių, įkalti du ženklai. Ovalaus vardinio meistro ženkle centre yra jo profesiją simbolizuojanti kampainio ir skriestuvo virš jo kompozicija bei įrašas apsuokui: „C. SZTAINBERCH WILNO.“ Antras stačiakampis ženklas nurodo pagaminimo datą: „1870“. Relikvinę su kryžiaus pavidalo langelių-vitrinėle ir nemažu rombišku ornamentuoto paviršiaus apvadu dar supa ant plokštės apčiuoti spinduliai su angeliukų galvutėmis ant jų. Vitrinėlėje relikvijos pavadinimo matyti tik fragmentai: „[Lig]num [S.] Cru[cis]“. Kokio katakombų šventojo kaulo dalelė saugoma pacifikalo reverso pusėje, ovalaus medaliono pavidalo relikvinėje, informuoja popieriaus lakštelis su įrašu: „Sancti / Clementis / Martyris Pa- / troni Dioc. Sam.“ (Šventojo Kankinio Klemenso, Žem[aičių] Vysk[upijos] globėjo). Šią pacifikalo pusę puošia ornamentuotas medaliono apvadas ir keturi klūpinčių angelų reljefai.

Bažnyčioje saugomas ir neogotikos stiliaus **Jėzaus erškėčių vainiko spyglio relikvijorius**. Tai gamintojo įkalu ir serijos numeriu „1734“ paženklintas varšuviškės Norblino meninio metalo įmonės XIX a. pab.–XX a. pr. dirbinys, įgytas po 1894 metų. Šio lietinio, gotikinių monstracijų pavidalą atkartojančio, smulkiomis Marijos ir angelų figūrėlėmis puošto relikvijoriaus viršutinės dalies centre yra kryžiška ertmė, o joje – to paties pavidalo kapsulė su relikvija. Tokių pat, tik su kitomis relikvijomis šios serijos indų išliko ne vienoje Lietuvos bažnyčioje.

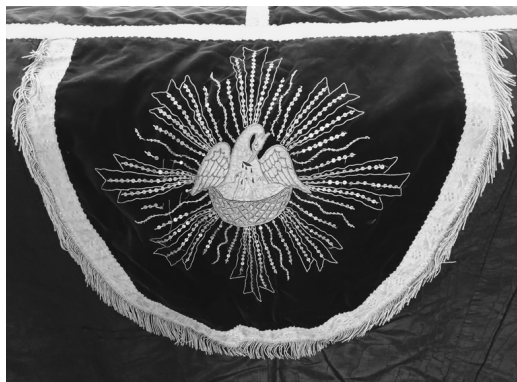
Meninė XIX a. II p.–XX a. pr. tekstilė. Vienas iš išskirtinesnių Čedasų bažnyčios meninės tekstilės objektų – **pagalvėlės mišiolui padėti apvalkalas** su karoliukais ant kanvos ištaisai siuvinėtu viršumi (19 pav., žr. spalvotą lanką) ir pliušine varinio atspalvio apačia. Viršuje, sidabraspalvių karoliukų dugne, ryškiomis spalvomis išsiskiria Eucharistijos, Kristaus, Dievo Žodžio ir Švč. Mergelės simboliai. Išsiuvinėta kryžiaus, knygos ir rožės šakos kompozicija ir ją supantis vynuogienų, kviečių ir rožių vainikas. XIX a. – karoliukais siuvinėtų dirbinių epocha. Jais siuvinėjo profesionalūs amatininkai (amatininkės). Tai buvo aristokratams pritaikantis, jų gebėjimus ir skonį rodantis užsiėmimas, o ir kitų luomų moterų būdas pagražinti savo aprangą ar buitį. Siuvinėta pagal tuomet jau plitusių spausdintus kompozicijų arba jų elementų pavyzdžius, kurti ir savi motyvų bei spalvų deriniai. Aptariamojo puošnaus, dailiai atlikto ir gana gerai išlikusio siuvinio kampe palikti gotikinio šrifto inicialai „M. K.“ ir data: „1862“. Keltina dar tikrintina hipotezė, kad siuvinėtoja – 1840 m. gimusi Čedasų dvarininko Teofilio Komaro (1800–1861)⁸¹ ir jo žmonos Rachelės (Meištavičiūtės, 1819–1872) dukra Marija Komaraitė (vėliau ištekėjusi už Henriko Venclavavičiaus). Apvalkalas bus buvęs skirtas vienai iš trijų bažnyčios dokumentuose nuo 1870 m. minėtų pagalvėlių⁸².

XIX a. III ketvirčiu datuotinas iš rusiško medvilninio brokato pasiūtas baltos **liturginės spalvos arnotas**. Lietuvos bažnyčiose gausiai išlikusių iš Rusijos fabrikuose gamintų medvilnės

⁸¹Dvarą jis paveldėjo iš jį nusipirkusio savo tėvo Jono Komaro.

⁸²1844 m. inventorių, l. 574 (minimi 3 pulpitai mišiolams); 1851 m. inventorių, l. 3 (minima nauja siuvinėta pagalvėlė ir 3 pulpitai), 1870 m. inventorių, l. 328 (minimos 3 pagalvėlės).

brokatų pasiūtų rūbų raštai įvairūs, bet paprastai neobarokiniai, kilę iš XVIII a. vakarietišku audinių, tik daug stambesni. Šie audeklai neretai yra prastesnės kokybės, bet iš toliau jie atrodo efektingai ir prabangiai. Toks ir aptariamojo arnoto ir komplektinio jam veliomo sidabraspalvio dugno brokatas. Jį puošia stambus stilizuotas augalinis neobarokinis raštas, sudarytas iš auksaspalvių ir kelių kitų ryškių spalvų motyvų. Tos pat kilmės ir kokybės yra ir siuvinius bei jų dalis apkraštuojantis galionėlis ir geltonas medvilninis pamušalas.

20 pav. Juodos kapos fragmentas.

E. Bagušinskaitės nuotr. 2021 m.

1886 m., be senųjų kapų (dviejų šviesių, vienos iš jų išlikusios, jau aptartos, ir juodos), jau paminėtos ir keturios naujos: raudona, balta, violetinė ir juoda. Toliau pristatomos keturios kapos yra kaip tik tokių spalvų. Juoda ir violetinė kapos be jokių abejonių tapatintinos su atsiradusiomis 1870–1886 m., tad nuo jų ir pradėkime.

Juoda kapa pasiūta iš dvejopų audinių: skraistė – iš muaro, o pretekstos juosta ir skydas – iš aksomo. Skraistė ir preteksta vienspalvės, o skydą išskiria sidabro bei aukso spalvos dekoras (20 pav.). Jame aplikacijos ir siuvinėjimo metalo siūlais ir cekinais technika pavaizduotas Kristaus aukos ir Eucharistijos simbolis – savo krauju vaikučius maitinantis pelikanas spindulių glorioje. **Violetinės kapos** (21 pav., žr. spalvotą lanką) skraistė aksominė, vienspalvė, o preteksta ir skydas pasiūti iš atlaso ir dekoruoti aplikavimo bei siuvinėjimo technikomis, panaudojant keleriopų audinių skiautes, vilnonius ir kitokius siūlus, cekinus. Dominuoja stambus, ryškiaspalvis motyvas – stilizuota lelijos šaka su keliais rakursais pavaizduotais žiedais; skydo centre dar yra Jėzaus vardo ženklas, o pretekstos galuose – stilizuoti neobarokiniai kartušai. Abi šios provincialios stilistikos kapos, manoma, pasiūtos ir dekoruotos nežinomose Lietuvos siuivyklėse.

Kitos dvi (raudona ir balta) kapos taip pat gali būti įgytos iki 1886 m., ir jei taip, jos įvežtinės (mažiau tikėtina, kad tai vėlesni vietos siuivyklų rūbai). **Raudonos kapos** preteksta ir skydas pasiūti iš tamsiai purpurinio aksomo, o skraistė – iš bemaž violetinio atspalvio šilkinio neobarokinio rašto damasto. Ši kapa gali būti skiriama ir raudonai, ir violetinei liturginei spalvai, bet jos skraistė šaltesnį atspalvį gali būti įgavusi blukdama. Rūbo dalys apvedžiotos geltoniu marguojančiomis šilkinėmis geometriniu rašto juostelėmis, ant skydo – aplikacijos ir siuvinėjimu cekinais technika sukurta auksaspalvė žvaigždėška glorijs su Jėzaus vardo ženklu centre. Kapai būdingas saikingas ir drauge prabangus vaizdas. Ketvirtoji – **balta kapa** išsiskiria dailaus piešinio ir preciziško mašininio siuvinėjimo šilkiniais siūlais dekoru. Skraistei panaudotas lengvo rašto vienspalvis šilkinis žakardinis damastas. Džiugesio nuotaiką kuria pretekstos ir skydo dekoras, ant atlaso siuvinėtas šilkiniais siūlais, parinkus aukso-vario gamos spalvas ir raudonus akcentus. Panašių spalvų yra ir apvadų juostelės. Pretekstoje išsiuvinėta išilgai jos

banguojanti šaka su vynuogienojo lapais, ūsais ir lelijų žiedais, skyde tokių pat motyvų vainike, keturlapiame rėmelyje, išsiuvinėta Dievo Avinėlio, gulinčio ant knygos su septyniais antspaudais, kompozicija. Gabija Surdokaitė-Vitienė panašaus dekoru liturginius rūbus priskiria Kaune XX a. pradžioje veikusiai Antano Petronio bažnytinių reikmenų dirbtuvei-prekybinei įmonei⁸³, tačiau jų ir aptariamąsios kapos dekoras nėra identiški. Tad dar tirtina, ar tai importinė, iki 1886 m. įgyta kapa, ar Kaune arba Vilniuje veikusiose bažnytinių paramentų siuvyklose pagal vakarietiškus pavyzdžius pagamintas rūbas.

Bažnyčios podėliuose išliko ir daugiau senosios liturginės tekstilės – apnykusios, bet saugotinos, svarbios parapijos ir bažnytinės taikomosios dailės istorijai. Iš jos dar išskirtinas liturgijoje jau nebenaudojamas reikmuo – monstranciją tabernakulyje tam tikru pamaldų metu pridengdavęs **umbrakulis**. Jo stovas ir ekrano rėmelis mediniai, paprasto kaimo meistro darbo, o į rėmus įtvirtas audeklinis ekranas gali būti išgytas jau dekoruotas, bet gali būti ir specialiai užsakytos meistrės ar pačios nežinomos aukotojos išsiuvinėtas. Jame audinių skiaučių ir ruošinių iš metalizuotų elementų aplikavimo ir siuvinėjimo šilko bei metalo siūlais, cekiniais ir dar kitomis medžiagomis technikomis pavaizduotas Švč. Sakramentą simbolizuojantis kielikas su ostija virš eucharistinių augalų – vynuogienojų ir kviečių – šakų. Panašiomis kompozicijomis umbrakuliai imti siuvinėti XIX a. pabaigoje, aptariamasis reikmuo įgytas po 1894 m. (tų metų vizitacijos akte dar neminimas).

Neorokoko stiliaus procesijų altorėlis. Šimtmečiu už senąjį Čedasų bažnyčios procesijų altorėlį jaunesnis kitas šios paskirties reikmuo yra tuomet populiaris neorokoko stiliškos. Jį sudaro kabriolė tipo stalelis ir ažūrinis drožinių retabulas su dvipusiu paveikslu centre (22 pav., žr. spalvotą lanką). Tai Lietuvos bažnyčiose gana paplitusio modelio altorėlis. Tapatūs jam iki 1890 m. gaminti Vilniuje skulptoriaus Fabijono Ostrovskio, o vėliau – pas jį kurį laiką besimokiusio Kazimiero Kriščiukaičio dirbtuvėse tame pat mieste⁸⁴. Aptariamasis Čedasų bažnyčios altorėlis įgytas 1870–1886 m.: drožyba puoštas paauskuotas reikmuo ir jo „gero meno“ paveikslai pirmą kartą paminėti 1886 m.⁸⁵, tad šis procesijų reikmuo padarytas F. Ostrovskio dirbtuvėse.

Dvipusį jo paveikslą nutapė profesionalus tapytojas, numanoma – vilnietis. Abi tapytos kompozicijos – sukūrimo laikotarpiui būdingi ir apie tikėjimą, ir apie patriotines aspiracijas bylojantys kūriniai: juose atkartoti senojoje Lietuvos sostinėje garsėjantys šventi atvaizdai. Vienoje paveikslo pusėje – nuo XIX a. vid. Lietuvos bažnyčių altoriuose ir procesijų reikmenyse (altorėliuose, vėliavose, skyduose) vis dažnėjęs Aušros vartų Švč. Mergelės Marijos atvaizdas. Šio siužeto paveikslai, atkartojant originalą, dažnai būna dengti auksaspalviais skardos aptaisais ir karūnomis, čia šie dekoratyvūs elementai tik kruopščiai, kaip ir dailaus piešinio veidai, plaštakos, nutapyti. Kitoje paveikslo pusėje – su Čedasų bažnyčios titulu susijęs atvaizdas. Bet svarbu, kad jame matoma apaštalų atsiveikimo prie Romos sienos scena yra žymaus Lietuvos tapytojo Pranciškaus Smuglevičiaus (1745–1807) paveikslo „Šv. Petro ir Pauliaus atsiveikimas“ iš Vilniaus Šv. apaštalų

⁸³ Surdokaitė-Vitienė G. *Tėvo Stanislovo palikimas: siuvinėtų liturginių...*, p. 281–285.

⁸⁴ Apie šiuos meistrus kiek plačiau žr. autorės Suvainiško bažnyčios dailės paveldui skirtame knygos „Panemunis. Čedasai. Suvainiškis“ straipsnyje.

⁸⁵ 1886 m. inventorius, l. 10v.

23 pav. Procesijų lazdų komplektas. V. Ralytės nuotr. 2021 m.

Petro ir Povilo bažnyčios kopija. Tos bažnyčios didįjį altorių tebepuošiantis monumentalus kūrinys – vienas iš garsiausių P. Smuglevičiaus bažnytinių paveikslų. Įvairių tapytojų atliktos jo kopijos išliko ne vienos Lietuvos bažnyčios altoriuje. Čedasų altorėlio paveikslo kita paskirtis ir dydis, tad jame nutapytos tik pagrindinės – apaštalų – figūros, o ir fone vaizduojama architektūra paprastesnė.

Kiti procesijų reikmenys. Už neobarokinį procesijų altorėlį kiek vėlesnis yra galvanizavimo būdu pasidabruotas metalinis **procesijų kryžius**. Tai serijinis jau minėtos Norblino įmonės gaminytis. Kryžius išlakus, su ornamentais pagražintais atšakų galais ir paausavimu išskirtais svarbiausiais elementais: grakščia neobarokine Nukryžiuotojo figūra ir juostele su titulu: „INRI“. Manoma, kad jis įgytas 1886–1894 m., kai bažnyčioje atsirado ir dar trys sidabru plakiruoti altoriniai kryžiai ir 14 šia technika pasidabruotų varšuvietišku žvakidžių⁸⁶.

Dar kitų Čedasų bažnyčios procesijų reikmenų – **6 žibintų** (ne visi gerai išlikę) ir **7 procesijų lazdų – komplektai** (23 pav.) įgyti po 1894 m., bet iki Pirmojo pasaulinio karo. Reikmenų kotai mediniai, o viršūnės metalinės, nikeliuotos, su aukso spalva paryškintu dekoru ir apačioje įkalta auksakalystės ir kitus meninio metalo dirbinius gaminusio Mykolo Neviadomskio signatūra: „M. Niewiadomski / Wilna“. Žibintų dėžutės žvakei įstatyti šešiasienės, vainikuotos ažūrinėmis karūnomis. Jų apačia dar papuošta žvaigždutėmis, o viršus – kontūrinėmis angeliukų figūrėlėmis, kaspinais parištomis girliandomis ir po jų kokardomis, kas kampas, pakabintais varpeliais. Maršalkos lazda aukštesnė už kitas, su nedekoruota buože. Kitų šešių lazdų viršuje kryželiu užbaigtas dvipusis skydelis. Dviejų lazdų skydeliai kryžmiški, dviejų – ovalūs, banguotakraščiai, bet visų keturių vienoje pusėje pritaisytas lietas Jėzaus Vardo ženklas „IHS“ su kryželiu, kitoje – Marijos vardo raidės. Dar dviejų lazdų ovalūs skydeliai papuošti trikampių Dievo Apvaizdos ženklu.

XIX a. varpas ir varpeliai. Bažnyčioje saugomas nebenaudojamas,

⁸⁶ 1894 m. vizitacijos aktas, l. 27v, 28.

bokšteliuose kabintų signalinių varpų dydžio, su plokščia triskilte karūna XIX a. I p. varpas be jokių ornamentų ir įrašų. Jų neturi ir preciziškai nulietas bei tebe-tarnaujantis liturgijai varpelis prie zakristijos durų. Jis tapatinamas su kuriuo nors iš dviejų nedidelių (3 svarų bokštelių ar 2 svarų zakristijos) varpelių⁸⁷, atsiradusiu prieš 1831 m. Išlikęs neornamentuotasis varpas sunkesnis už juos ir, matyt, yra atsiradęs po to, kai Pirmojo pasaulinio karo pradžioje netekta didumos varpų. Gali būti, kad tuomet bažnyčiai iš kažkur gauti ir rusiški kinkinių varpeliai: nedatuotas, lietas Valdajuje ir šv. Jurgio reljefais dekoruotas, 1876 m. pagamintas brolių Žolkvich liejykloje. Abu nebenaudojami.

Dabartinei bažnyčiai sukurtasis dekoras

Vienintelis Čedasų bažnyčios eksterjero vaizduojamosios dailės kūrinys – medinė **Jėzaus skulptūra** apsidės nišoje. Tik šios aukštai iškeltos ir apnykusios statulos stilistiką ir net siužetą aptarti sunku (o ankstesnių jos nuotraukų neaptikta), nes tematyti, kad tai profesionalaus dailininko sukurta apibendrinto, gerai nišoje išsiskiriančio silueto XX a. (2 deš.?) skulptūra, apie kurią dar reikėtų paieškoti medžiagos ir kurią reikėtų tinkamai restauruoti.

Altoriai. Trys neogotikos stiliaus altoriai ir sakykla pagaminti Šiauliuose nuo 1895 m. veikusiose Aleksandro Zaborskio dirbtuvėse, peraugusiose į meninės produkcijos įmonę. Joje iki Pirmojo pasaulinio karo pagaminta daug Lietuvos bažnyčias papuošusių altorių, kitų įrenginių, baldų, skulptūrų ir dar kitokių objektų. Šios dirbtuvės/įmonės meistrai rekonstravo senus barokinius ar klasicistinius šventovių įrenginius, darė naujus visokių stilių altorius, tačiau dažniausiai tai buvo neogotikos stiliaus įrenginių ansambliai, skirti naujoms to paties stiliaus bažnyčioms. Paminėti galima tokius ansamblius, puošiančius Gruzdžių, Anykščių, Jósvainių, Kamajų, Kùpiškio, Krekenavės bažnyčias⁸⁸. Tiesa, beveik nežinoma, kuriuos altorius, baldus ir kitus objektus šių dirbtuvių meistrai gamino pagal jų vadovo A. Zaborskio, o kuriuos pagal kitų autorių projektus. Bet žinoma, kad Krekenavos bažnyčios didysis altorius A. Zaborskio įmonėje padarytas pagal varšuviško architekto Jano Heuricho, suprojektavusio ir lipdytinį tos šventovės interjero dekorą, projektą⁸⁹. Tad ir

⁸⁷Nuo 1789 m. minėtas zakristijos varpelis buvo altoriaus varpelio dydžio, tad mažesnis nei dabartinis. 1830–1894 m. dokumentuose (žr. 1830 m. (l. 646) iki 1894 m. (l. 28) vizitacijos aktus), be 3 ir 2 svarų bokštelių ir zakristijos varpelių, dar minimi 8 svarus iš viso svėrę 5 maži varpeliai (du iš jų suskilę).

⁸⁸Apie Aleksandrą Zaborskį, jo dirbtuves, darbus ir kūrinius rašyta: Smilingytė S. XX a. pradžios bažnytinių reikmenų dirbtuvių apžvalga, *Kultūros istorijos tyrinėjimai*, Vilnius: Gervelė, 1998, t. 4, p. 201, 209, 221–222; Smilingytė-Žeimienė S. Šiaulių bažnytinių reikmenų dirbtuvės 1900–1940 metais, *Menotyra*, 1998, Nr. 2, p. 44–49; Vasiliūnienė D. *Žemaičių Kalvarija. Piligriminio centro istorija ir dailė*, Vilnius: Aidai, 2010, p. 354–355; Klajumienė D. Kupiškio Kristaus Žengimo į dangų bažnyčios architektūra ir dailė, *Lietuvos lokaliniai tyrimai. Istorija* [Lietuvos valsčiai, Kupiškis]: https://l.lt/pdf/kupiskis/kupiskis-4_istorija-2015.pdf, p. 3–4; Puronas V. Šiauliai 1918–2017: mieste šimtas meno kūrinių. Bažnytinės įrangos industrija Šiauliuose, *Šiaulių naujienos*, 2017 m. balandžio 11 d.: <https://www.snaujienos.lt/siauliai-780/33722-siauliai-1918-2017-mieste-simtas-meno-kuriniu-baznytines-irangos-industrija-siauliuose>; Smilingytė-Žeimienė S. Gruzdžiai: Penki altoriai, sakykla ir krikštykla, *Lietuvos sakralinė dailė*, t. II: *Šiaulių vyskupija*, d. 2: *Šiaulių dekanatas*, kn. 1: *Agailiai–Juozapava*, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2018, p. 243–258; Stankevičienė R. Epochos atspindžiai Krekenavos Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčios XX a. pr. dekore, *Meno istorijos studijos*, t. 12: *Objektas ir dekoras: paveldas, procesai, kontekstai* (II), Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2022, p. 84–93 ir dar kitose publikacijose.

⁸⁹Stankevičienė R. Epochos atspindžiai Krekenavos..., p. 84–93.

kai kurių kitų bažnyčių įrenginius galėjo suprojektuoti jų architektai ar kiti samdyti specialistai. Vis dėlto A. Zaborskio meistrų pagamintuose altoriuose, sakyklose ir kituose objektuose pastebimi panašūs kompoziciniai sprendimai ir atsikartojantys būdingi elementai, tad manytina, kad nemaža įrenginių ir kitų gaminių Zaborskis projektavo pats arba jam talkino vis tas pats asmuo.

Čedasų bažnyčios altoriai grakštūs, į viršų smailėjančio silueto. Visi trys yra dviejų tarpinių: viršutinis – bokšto pavidalo, su niša ir skulptūra joje, apatinis – skydinis, su paveikslu centre ir vertikaliais architektūriniais elementais arba ir skulptūromis (didžiajame altoriuje) šonuose.

Trimis ryškiais pakopomis kylančio didžiojo altoriaus kompozicija savitesnė, pritaikyta siaurai Čedasų bažnyčios presbiterijai su arti vienas kito išdėstytais langais jos gale (24 pav., žr. spalvotą lanką). Kad šviesos šaltiniai liktų, o įrenginys su didiesiems altoriams nebūdingai siauru apatiniu tarpiniu atrodytų solidžiai, čia tarsi dar vienas tarpnis išplėtota jo aukšta, plati ir puošni cokolinė dalis. Prie jos priglausti skydiniai sparnai, o prieš juos, ant platokų, bet mensos viršaus nesiekiančių pjedestalų, pastatytos šv. Petro (kairėje) ir šv. Pauliaus (dešinėje) skulptūros. Cokolinė ir abi tikrųjų tarpinių „pakopos“ užbaigtos liaunais, vadinamaisiais krabais nusagstytais pinakliais. Virš arkbutanais paremto antrojo tarpnio – bokšto su Švč. Jėzaus Širdies statula – iškeltas spinduliuotas kryžius. Abipus pirmojo tarpnio šv. apaštalų Petro ir Pauliaus paveikslas yra po kampu pasuktą bokštelį ir platesnį bokštą imituojančią skydą – užnugarį šv. Jono Krikštytojo (kairėje) ir šv. Mato (?; dešinėje) statuloms. Altoriaus plokštumos dekoruotos reljefinėmis arkomis, arkadomis, masverkais. Tabernakulis apdailintas kolonėlėmis, bokšteliais ir arkbutanais. Jo ir altoriaus detalės išryškintos aukso spalva, altorius nudažytas rudai, pamarginant medžio rievių tekstūros raštu, tabernakulis balsvas.

Abu šoniniai altoriai vienodi, smulkesni už didįjį, jų retabulai kyla tik nuo menų. Bokšteliais įrėminto pirmojo retabulų tarpnio centre – paveikslas smailiosios arkos pavidalo rėmuose, virš jo reljefinė arkadėlė. Pirmąjį kairės navos altoriaus tarpinį puošia Dievo Apvaizdos paveikslas, o kitame altoriuje ten yra du kaitomi paveikslai: senosios bažnyčios reliktas – tapytas Švč. Mergelės Marijos Snieginės atvaizdas su aptaisais įtvirtintas giliau; jį gali uždengti šv. Juozapo, Šeimos Globėjo paveikslas. Tarpnio šonai siauri, sudaryti iš biforinės arkos ir liaunų bokštelių. Kairiojo (žiūrint į didįjį altorių) altoriaus antrojo tarpnio – nedidelio bokšto su dviem pinakliais šonuose ir neaukštu kryžiumi viršūnėje – nišoje stovi šv. Pranciškaus Asyžiečio skulptūra. Toje pat dešiniojo altoriaus vietoje – šv. Antano Paduviečio figūra (25 pav., žr. spalvotą lanką).

Altorių skulptūros. Septynios išvardytos akademizmo ir religinio romantizmo tradicijas jungiančia konservatyvia stilistika pasižyminčios gipsinės polichromuotos altorių statulos – tiražiniai meno gaminiai. Dar tirtina, ar jie importiniai, ar išlieti ir polichromuoti Šiauliuose, tik kopijuojant XIX a. IV ketvirčio – XX a. pradžios Vakarų Europos meninių įmonių produkciją. Tokių, tik spalvomis besiskiriančių (dalis jų perdažyta), statulų galima aptikti ir kituose A. Zaborskio meistrų įrengtuose altorių ansambliuose. Tokios pat kryžių prie krūtinės glaudžiančio Šv. Pranciškaus Asyžiečio ir kūdikėlių Jėzų bei leliją laikančio Šv. Antano Paduviečio skulptūros stovi Anykščių bažnyčios šoniniame Nekaltojo Prasidėjimo Švč. Mergelės altoriuje,

identiška šv. Jono Krikštytojo statula – to paties titulo šoniniame Kamajū bažnyčios altoriuje. Tiesa, kamajiškio didžiojo altoriaus šventųjų Petro ir Pauliaus (medinių?) skulptūrų ir šių šventųjų figūrų Čedasų altoriuje kompozicija atsikartoja, bet Kamajū skulptūros monumentalesnės, kiek kito braižo. Tačiau tapačios čedasiškėms šių apaštalų figūros stovi Zaborskio meninei įmonei priskirtiname didžiajame Viešintų bažnyčios altoriuje⁹⁰. Tad nors kai kuriuos šios įmonės altorius puošia medinės šiauliškėje įmonėje besidarbavusių meistrų išdrožtos skulptūros⁹¹, Čedasų altoriams pritaikytos tiražinės, lietinės.

Sakykla įrengta bažnyčios Evangelijos pusėje, prie pirmojo nuo presbiterijos pilioriaus. Jos stilistika tipiška šios rūšies neogotikiniamis įrenginiamis, nors kompozicija paprastesnė nei didumos A. Zaborskio įmonėje padarytų sakyklų. Į aštuonkampio plano briaunotos taurės pavidalo tribūną veda apie piliorių besisukantys laiptai. Jų ažūrinės arkados pavidalo turėklai ansambliška dera su šoninius altorius supančiomis tokio pat pavidalo grotelėmis. Aštuonkampio stogelio apačioje, kur centre it spinduliai subėga jo rėmo juostos, pritaisytas Šv. Dvasios balandžio reljefas, o virš stogelio iškeltas bokštas su kiaurarašte smaile. Tribūną ir stogelį jungia prie pilioriaus prišlieta atkaltės plokštė. Ji dekoruota tinklu suraižyta arka ir iš kryželių tinklo akyse sudarytu kryžiumi. Tribūnos sienelių išsprūdose, neogotikinės arkos formos apvaduose, bareljefinės evangelistų ir Kristaus figūros. Nuo presbiterijos pusės išrikiuoti: šv. Matas, šv. Lukas, Jėzus, Gerasis Ganytojas, šv. Jonas ir šv. Morkus. Šios subtilių bruožų veidais, bet per smulkiais plaštakomis figūros yra tės pačios, kaip ir altorių skulptūros, bažnytinio akademizmo stilistikos, tik reljefinės. Veikiausiai jos iš gipso arba jam giminingos masės išlietos Šiauliuose, bet pagal pavyzdžius. Panašu, kad ir pačios tapo pavyzdžiu, nes (gipsiniai ar mediniai, neištirta) jų analogai puošia Duokiškio ir Kazliškio bažnyčių gerokai paprastesnių formų sakyklas.

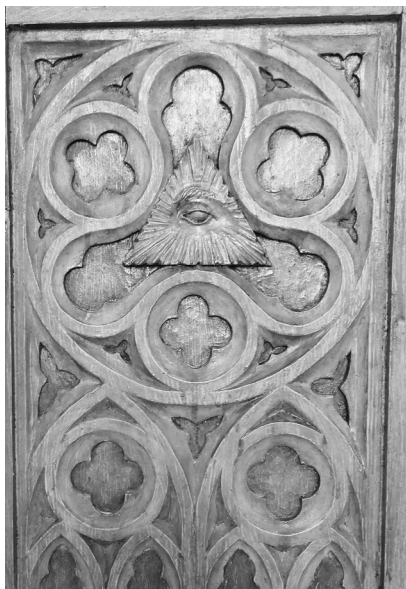
Čedasų altorių ir sakyklos ansamblį galima palyginti su beveik tuo pačiu metu, 1913–1914 m. sukurtu, tik didesne erdvėje išdėstytu, tad iš gerokai sudėtingiau sukomponuotų įrenginių sudarytu Kupiškio bažnyčios interjero ansambliu⁹². Šių ansamblių įrenginiai panašiai grakštūs ir elegantiški, juose yra giminingų elementų ir jų derinių, tik čedasiškis – daug kuklesnio užmojo. Lyginimą su kitų bažnyčių ansambliais galima pratęsti, tačiau nuoseklus A. Zaborskio dirbtuvių / įmonės meninės produkcijos nagrinėjimas – ne šio straipsnio užduotis. Čia svarbu paminėti, kad altoriai ir sakykla dera Čedasų bažnyčios interjere, o su jais dera bažnyčios baldai.

Lauryno Masiliausko pagaminti baldai, skulptūros ir kiti dirbiniai. Beveik visus dabartinei bažnyčiai skirtus baldus 1913–1914 ir 1918–1919 m. padarė Rokiškyje gyvenęs (išskyrus Rusijoje praleistus Pirmojo pasaulinio karo metus) meistras Laurynas

⁹⁰XX a. vid. vietos administratorius kun. Mykolas Tarvydis užrašė, kad arkliais iš Šiaulių atsivežtus altorius ir sakyklą padarė šiauliškis Zavadzkiš (Tarvydis M. Viešintos, *Panevėžio vyskupija...*, p. 73), bet tai akivaizdžiai iškraipyta A. Zaborskio pavardė. Viešintų altoriai, sprendžiant iš jų paveiksluose esančių datų, padaryti 1907–1908 metais.

⁹¹S. Smilingytė-Zeimienė (žr. jos straipsnį: *Gruzdžiai: Penki altoriai...*, p. 246–258) yra ne tik pristačiusi Gruzdžių altorių medines skulptūras, bet ir įvardijusi ne vieną aptariamuoju laiku jau fabriko vardu veikusioje A. Zaborskio įmonėje besidarbavusį meistrą, vėliau vykdžiusį ir savarakišką bažnytinės meninės produkcijos kūrimo ir gaminimo veiklą.

⁹²Kupiškio bažnyčios altoriai ir sakykla pristatyti: Klajumienė D. Kupiškio Kristaus Žengimo į dangų bažnyčios..., p. 3–4.

26 pav. Klausykla. V. Ralytės nuotr.
2021 m.

27 pav. Uždarosios klausyklos durų
fragmentas. R. Stankevičienės nuotr.
2023 m.

Masiliauskas (1884–1956). Marijonos Mieliauskienės tyrimo duomenimis, žinių ir patirties jis įgijo 5 metus dirbdamas bažnytinių reikmenų dirbtuvėse (nežinoma, kur, tad gal Vilniuje, o gal ir Šiauliuose – R.S. *pastaba*), Vilniuje pasimokė piešimo ir braižybos. Išmanė staliaus, dažytojo, auksuotojo darbą, reišėsi ir kaip skulptorius. Čedasų, Kamajū, Utenės bažnyčioms padarė baldų, Čedasų ir Žiobiškio bažnyčioms – skulptūrų⁹³. XX a. 4 dešimtmetyje sumeistravo Kazliškio bažnyčios klausyklas⁹⁴.

Pasak M. Mieliauskienės, Čedasų bažnyčioje yra šie jo dirbiniai: penkios klausyklos, du šešiolikos eilių centrinės navos suolų-klaupų komplektai, du dviečiai kunigų suolai-klaupai presbiterijoje, spinta-komoda ir klaupatas su spintele zakristijoje, dvi spintos pagalbinėse patalpose, poligrafinių Kryžiaus kelio stočių ciklo paveikslų rėmai, medinės žvakidės ir neogotikos stiliaus procesijų altorėlis⁹⁵. Tik neaišku, ką M. Mieliauskienė pavadino bažnyčioje nerandamais objektais⁹⁶ – vyskupo

⁹³Miuliauskienė M. *Senoji sakralinė lietuvių liaudies skulptūra Rokiškio krašto muziejuje*, Rokiškis: Rokiškio krašto muziejus, 2008, p. 12.

⁹⁴Balčiūnaitė V. Kuo išskirtinė 1910 m. pastatyta Kazliškio bažnyčia, 15 min: <https://www.15min.lt/gyvenimas/naujiena/keliones/kuo-isskirtine-1910-m-pastatyta-kazliskio-baznycia-1630-1516606> (žiūrėta 2024 06 17).

⁹⁵Šie objektai, jų kūrėju įvardijant L. Masiliauską, nurodomi ir LR KVR, kur jam nepriskiriami Kryžiaus kelio stočių ciklo paveikslų rėmai ir (gal ir pelnytai) žvakidės, bet jo darbo objektais klaidingai skelbiama iš tiesų ankstesnė šiame straipsnyje jau pristatyta suolų-klaupų (III–IV) pora, stovinti bažnyčios priangyje. Žr. Uk 16052: <https://kvr.kpd.lt/d/static-heritage-search>.)

⁹⁶Matyt, rėmėsi anksčiau tikrus ir tariamus L. Masiliausko darbus („skulptūras, paveikslus“ ir „klausyklas, sostus, suolus, spintas ir kt.“) išvardijusia literatūra: Blaževičius P. *Rokiškio krašto bažnyčios*, p. 5.

sostu, baldakimu ir antru klauptu, nors pastaruoju galbūt ji įvardijo dviejų kolonelių remiamą pultą su neogotikos stiliaus kiauraraščiu dekoruota atramėle knygai, kuris šio straipsnio autorei panašesnis į A. Zaborskio meistrų gaminį.

Bene puošniausi L. Masiliausko darbo baldai – **klausyktos**. Priekiniuose jų kampuose – kolonėlės, šonuose – arkiniai langeliai, viršus sudarytas iš masverko motyvais užpildyto smailiarkio ažuūrinio skydelio su smailėmis viršūnėje ir iš šonų (26 pav.). Dalies klausyklių šių skydelių vidaus drožiniai netekę fragmentų. Viena iš penkių klausyklių yra retai Lietuvos bažnyčioje aptinkamo tipo – grynai uždaroji. Nuo kitų keturių vienodų ir įprastai tik iš dalies uždaru klausyklių ji skiriasi tuo, kad ne(be)turi platformos, ir tuo, kad užveriamas visas jos priekis. Trimis arkutėmis dekoruota šios klausyklos durų apačia tokia pati, kaip kitų klausyklių priekio apačią užveriančių durelių. Viršutinės jos durų dalies išsprūda papuošta neogotikinio lango motyvu, sudarytu iš biforinės arkos ir virš jos įkomponuotos vadinamosios rožės su Dievo Apvaizdos simboliu centre (27 pav.). Panašios pusiau uždaros to paties meistro klausyklos stovi Kamajū bažnyčioje.

Ir diduma kitų L. Masiliausko darbo baldų dekoruoti neogotikos stiliaus elementais ir detalėmis: bokšteliais, trikampaiais frontonėliais su reljefiniais trilapiais, dantukų „kuorais“ ar masverkinių trikampių parapetais. **Presbiterijos suolų-klauptų ir spintos** kairiojoje priebažnyčio patalpoje priekinės plokštumos puoštą arkų ir masverkų motyvais. **Zakristijos spintos-komodos** (28 pav.) struktūra sudėtingiausia. Komodos dalį sudaro trys sekcijos po šešis stalčius, penkių padalų spintos dalį – trys trikampaiais skydais užbaigtos spintelės ir mažesni stalčių skyriai tarp jų. Vaizdą įvairina gausi metalinė istorizmo ir secesijos stilių furnitūra (rankenėlės ir apyraktės), bet didžiausio išskirtinumo šiam baldui teikia virš centrinės spintelės iškeltas stambus medinis penkialapiais galais kryžius su jau pristatyta barokine Nukryžiuotojo skulptūra. **Navos suolų komplektai** paprasčiausi. Su neogotikos stiliumi juos tesieja kas eilė atsikartojantis ir karnizu paryškintas trikampis šonų viršus.

Skulptūrą „Prisikėlęs Kristus“ (29 pav.) droždamas, Laurynas Masiliauskas veikiausiai rėmėsi šio siužeto profesionaliu, numanomai istorizmo laikotarpio ir patetiškos nuotaikos kūriniu. Gana tikslios, grakščios proporcijos ir palyginti

28 pav. Zakristijos spinta-komoda su kryžiumi ir jo barokine Nukryžiuotojo skulptūra. V. Ralytės nuotr. 2021 m.

raiškus figūrą supančios skraistės ir atidžiai išdrožto veido modeliavimas yra sekimo pavyzdžiu rezultatas, bet apytikris apnuogintų kūno dalių modeliavimas, per stambios plaštakos, primityvesnė, paties drožėjo sumanyta už nugaros nuplevenanti skraistės dalis išduoda skulptoriaus išsilavinimo stoka. Dėl Jėzaus veido ir drožybos manieros panašumo L. Masiliauskui priskirtina ir nedidelė vieno iš bažnyčios kryžių **Nukryžiuotojo skulptūra**. Beveik nuoga figūrą perteikti meistrui buvo didesnis iššūkis, tad proporcijomis ir formomis ji mažiau nutolusi nuo primityviosios skulptūros kūrinių, nors tikslus nurimusio veido užmerktomis akimis modeliavimas rodo, kad drožėjas kažkiek mokėsi dailės.

L. Masiliauskui dar priskiriamas gana paprastos sandaros **neogotikos stiliaus procesijų altorėlis** (30 pav., žr. spalvotą lanką). Stačiakampis, kiek padekoruotomis kojėlėmis jo stalis išsiskiria vis dar autentišku ryškiarievės medienos raštą imituojančiu nudažymu ir abiejose altorėlio pusėse, ant stal-

viršio, esančiais tapačiais velionė, palikusią auką jam įgyti, įamžinusiais įrašais: „a + a / Solomeas Žagarienes“. Dekoratyvų auksaspalvį retabulą sudaro arkinis skydas su dvipusiu paveikslu ant skardos ir ažūrine, smailiaarke, kryžiumi užbaigta viršaus dalimi. Skydo šonuose – po suktą kolonėlę, keliančią neogotikinį bokštėlį.

Kojelių forma ir provincialia stilistiką į neogotikinį altorėlį ir kitus to meistro dirbinius panašus ir XX a. 2 deš. datuojamas **krėslas**. Jis stamantrus, dominuojančių tiesių linijų, istorizmo stilistikai artimos raiškos. Kiaurinė atkaltė papuošta stilizuotais uogienojais, porankiai sudaryti iš kelių elementų, o centrinė pasėsto plokštuma išraižyta secesijos stilistikos vandens augalais: lelijomis, vilkdalgiais ir švendrais.

Įvairūs L. Masiliausko ir galbūt kitos kilmės dirbiniai. L. Masiliauskas, manoma, padarė ir Kryžiaus kelio stočių spaudinių rėmus. Šiems provincialios istorizmo stilistikos dirbiniams būdingas savitas profilių, virvės motyvo ir keliasegmenčių antkampių derinys. Jam priskirtas (dėl to galima ir suabejoti) medines žvakides sudaro trikojis su rutulinėmis pėdelėmis cokolis ir baliustros pavidalo stiebas su kartu ištekinta lėkštės formos vaškine. Tokia struktūra perimta iš barokinių, o ištęstos proporcijos – iš istorizmo laikotarpio šios rūšies dirbinių. Šios žvakidės ir trikoju cokoliu paremtas pastatomasis kryžius su jau aptarta nedidele

29 pav. Prisikėlusiojo Kristaus skulptūra.

K. Bukovskytės nuotr. 2023 m.

XVIII a. IV ketv. (?) Nukryžiuotojo skulptūra skirti gedulinėms apeigoms. Tai nurodė ankstesnė (2008–2021 m. žvakidės ir kryžius perdažyti rudai) juoda su baltais akcentais šių reikmenų spalva⁹⁷ ir virš kryžiaus cokolio įkomponuota knyga bei mirtį primenantys motyvai – kaukolė ir sukryžiuoti kaulai. Kryžius gali būti padarytas XIX a. pab.–XX a. pr. ir kažin ar L. Masiliausko. Nebūtinai jo darbo gali būti ir to paties laiko medinis mišiolui padėti skirtas pulpitas su atrama, išsišakojusia į keturias riestines kojeles.

Galbūt L. Masiliauskas padarė ir ant grindų stovinčio relikvijoriaus su aukojimo dėže stovą. Visą šį dvifunkcij dirbinį sudaro stambus plokščias dėžinis pagrindas (kartu klauptas?), kresna kolona, jos keliami laiptuotai aukštyn plėtėjanti aukų dėžutė ir ant jos įtvirtintas relikvijorius (31 pav.). Tai medinė vitrinėlė su nuolaidžia, įrėminta ir ištiklinta priekine plokštuma ir riestėmis paremtu kryželiu viršuje. Vitrinėleje tarp baltų dirbtinių (gal vaškinių, o gal medinių – neižiūrėta) rožių žiedų su lapeliais išdėlioti 4 ovalūs medalionai – jau pristatyti XVIII a. relikvijorėliai.

XX a. pradžios altorių ir neogotikinio altorėlio paveikslai. Trys su dabartiniais altoriais vienalaikiai jų paveikslai nutapyti dailininko Antonio Pšeslanskio (*Antoni Przesłański*, 1879–1965), 1906 m. iš Čenstakavos atvykusio į Šiaulius ir čia itin produktyviai dirbusio iki Pirmojo pasaulinio karo⁹⁸. Jo paveikslų išliko daugelyje buvusios Žemaičių vyskupijos (1849–1926 m. ribose) bažnyčių. Mums svarbu pastebėti, kad jie puošia Žemaičių Kalvarijos, Viešintų, Kūpiškio, Anykščių ir kitas A. Zaborskio įmonės altoriais ir kitais objektais dekoruotas šventoves. Su šia įmone bendradarbiavusio A. Pšeslanskio produktyvumą, matyt, lėmė ne tik užsakymų gausa ir darbštumas, bet ir tai, kad jis tapė remdamasis pavyzdžiais: garsių dailininkų darbų reprodukcijomis, pakabinti skirtais ir maldaknygių devociniais spaudiniais ar ankstesniais bažnyčių, kurių užsakymus vykdė, paveikslais. Tokie skirtingo lygio pirmavaizdžiai sąlygojo jo tapybos netolygumą ir nevienodą jo paveikslų turinio svarumą. Vis dėlto, nors dailininkas dirbo veikiau amatininko nei autentiškos menininko veiklos principais, jo paveikslus užsakovai galėjo vertinti dėl atidžios ir estetiškos tapybos. Buvo geras kopijuotojas, bet

31 pav. Medinis relikvijorius su stovu. V. Ralytės nuotr. 2021 m.

⁹⁷Juoda su baltais elementais kryžiaus ir juoda žvakidžių spalva užfiksuota Aloyzo Petrašiūno 2008 m. nuotraukose.

⁹⁸Apie dailininką ir jo darbus žr. *Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających*, t. VIII, Warszawa: Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk, 2007, p. 99–100; Smilingytė-Zeimienė S. *Lietuvos bažnyčių dailė...*, p. 102, 123, 188, 198–200; Vasiliūnienė D. *Žemaičių Kalvarija...*, p. 354–355; Stankevičienė R. Žagarė: Dvipusis paveikslas „Šv. Elena“ ir „Šv. Antanas Paduvietis“, *Lietuvos sakralinė dailė*, t. II: *Šiaulių vyskupija*, d. 1: *Joniškio dekanatas*, kn. 3: *Skaistgirys–Žukančiai*, Vilnius, Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2015, p. 475–476; Stankevičienė R. Daujėnų Jėzaus vardo bažnyčios istorija, architektūra ir dailė, *Daujėnai*, vyr. red. A. Šimkūnas, Vilnius: Versmė, 2015, p. 496–497; Klajumienė D. Kūpiškio Kristaus Žengimo į dangų bažnyčios architektūra ..., p. 4, 6.

buvo suformavęs ir individualų braižą, apimantį švelniai grafišką piešinį, lengvą tapyseną ir, gana dažnai, gairių koloritą bei giedrą nuotaiką.

Pradėkime nuo dešinės navos altoriuje su senu Marijos paveikslu kaitomo šv. Juozapo paveikslo (32 pav., žr. spalvotą lanką). Jo viršus atitinka šio šventojo šlovę perteikiančių atvaizdų ikonografiją: angelų adoruojamas ir spinduliu supamas šv. Juozapas su Kūdikėliu Jėzumi sėdi debesų soste. Šį paveikslą dera vadinti „Šv. Juozapo globa“: jo apačioje nutapyta, vienuoliui akinant, į šventąjį besikreipianti ir jo globos ženklus – šv. Juozapo ir Vaikelio beriamas rožes – gaunanti motinos su įvairaus amžiaus vaikais ir seneliu šeima. Pavyko nustatyti šio didaktinę sceną vaizduojančio paveikslo pirmavaizdį – itališką XIX a. IV ketv. darbininkų Šv. Juozapo brolijos nario bilieto spalvotą paveikslėlį⁹⁹. A. Pšeslanskis atkartojo jo visumą ir detales, bet kiek pakoregavo piešinį: paryškino spalvas, erdvinę sąrangą ir suteikė jam tapybos kūrinio raišką. Šio paveikslo užsakovu laikytinas bažnyčios statyba ir dekoravimu rūpinęsis ilgametis Čedasų klebonas Juozapas Kuzmickas. Kūrinio ir jo pirmavaizdžio ikonografija sietina su šv. Juozapo pagerbimo poslinkiais, vykusiais po 1870 m., kai popiežius Pijus IX paskelbė jį Bažnyčios ir darbininkų globėju, tėvo pavyzdžiu ir kai ėmė kurtis naujo pavyzdžio šio šventojo brolijos¹⁰⁰.

„Paveiksliukišką“ yra ir kairės navos Dievo Apvaizdos altoriaus paveikslas (33 pav., žr. spalvotą lanką) su didaktiška simboline scena: danguje iš debesų, virš kurių tvyro Visareginti Dievo akis, išnirusios rankos beria grūdus ir duonos kepalukus. Į tai galvas iškėlę žiūri paveikslo apačioje, peizažo su kiek atitolusia bažnyčia fone, pavaizduoti jaunuolis ir senis elgeta su ramentu. Tiesioginis šios kompozicijos pirmavaizdis neaptiktas, bet panaši ikonografija katalikiškoje grafikoje ir (ne vien Lietuvos) liaudies dailėje buvo populiarai bent per visą XIX amžių. Dangaus scena visur labai panaši, o žemės variantiška – su įvairiais žmonėmis (elgetomis, jais ir artoju, vienuoliu...) ir grūdus lesančiais paukščiais. Ankstesnis šios bažnyčios Dievo Apvaizdos brolijos altoriaus paveikslas neišliko, tad lieka spėlioti, ar dailininkas atkartojo ankstesnio paveikslo kompoziciją, ar tapė pagal kitą pavyzdį.

Didingos nuotaikos paveikslo „Šv. apaštalai Petras ir Paulius“ (34 pav., žr. spalvotą lanką) apatiniam dešiniajame kampe yra rėmų iš dalies dengiamas dailininko parašas: „A. Przesłański“. Dvi monumentalios figūros stovi debesimis užpildytame fone, tarp jų, properšoje, Šv. Petro bazilikos Vatikane centrinės, kupolu vainikuotos, dalies vizija. Apaštalai parodyti kaip kertiniai Bažnyčios stulpai. Katalikiškoje XV–XVIII a. dailėje šie šventieji komponuoti kartu, bet ta pati mintis ryškinta kitaip. Su Bažnyčios simboliu – Šv. Petro bazilika arba jos fragmentu – abu apaštalai arba tik šv. Petras altoriams tapytuose paveiksluose ir asmeniniam pamaldumui skirtose meninėje produkcijoje dažniau imti vaizduoti XIX a.¹⁰¹ Čedasų paveikslo

⁹⁹Publikuotas religinių paveikslėlių svetainėje: <https://www.cartantica.it/pages/patronatii20san-giuseppe.asp> (žiūrėta 2024 06 10).

¹⁰⁰Smilingytė-Zeimienė S. *Lietuvos bažnyčių dailė...*, p. 190–194.

¹⁰¹XIX a. šv. Petro paveikslas su jame vaizduojama Vatikano bazilika išliko Turgelių bažnyčioje (manoma, kad XX a. vid. atkeltas iš kažkurios Vilniaus bažnyčios). Sigitos Maslauskaitės-Mažylienės jis pristatytas žurnale *Magnificat* (2021, nr. 2) ir publikuotas jo viršelyje: <https://www.magnificat.lt/sv-petras/>. Beje, su simboline šventove šventieji Petras ir Paulius tapomi ir graikų ortodoksų ikonose.

pirmavaizdis neaptiktas, bet gal jis sukurtas remiantis ne vienu, o keliais šių apaštalu atvaizdais.

Manoma, kad tas pats dailininkas nutapė ir dvipusį L. Masiliausko (1913 m.?) padaryto neogotikinio altorėlio paveikslą. Vienoje jo pusėje – grafiškas, dekoratyvus Čenstakavos Švč. Mergelės Marijos atvaizdas. Jame originalą Jasna Guros vienuolyne atkartojančios tamsios (šiuo atveju – juosvos) Marijos ir Vaikelio karnacijos dera su mėlynais drabužių ir auksiniais fono bei figūrų puošmenų tonais. Kitoje paveikslo pusėje yra altorėlio aukotojos dangiškosios globėjos – palaimintosios Salomėjos – atvaizdas (30 pav.). Jis atkartoja šios aukštos kilmės ir švento gyvenimo Piastų giminės moters (1211–1268), labiausiai gerbtos Lenkijoje, bet žinomos ir plačiau, XVII a. paveikslo iš Krokuvos klarisių bažnyčios vaizdą¹⁰². Tapyta remiantis tarpiniu kūriniu – grafiniu paveikslėliu arba fotoreprodukcija.

* * *

Apibendrinant reikia pasakyti, kad dabartinės Čedasų bažnyčios interjero dekoras nėra toks savitas, kaip išpūdinga šventovės pastato eksterjero architektūra. Bet Aleksandro Zaborskio įmonėje, bene svarbiausioje tuometėje Žemaičių vyskupijoje meninės įrangos gamintojoje padaryti laikotarpiui tipiški neogotikiniai altoriai, sakykla ir rokiškio meistro Lauryno Masiliausko darbo kiti XX a. 2 deš. įrenginiai, baldai ir reikmenys dera to paties stiliaus interjere. Kartu su polichromuotomis tiražinėmis skulptūromis ir Antonio Pšeslanskio nutapytais altorių paveikslais jie kuria saikingai puošnią ir nuosaikiai iškilmingą atmosferą. Į dabartinei bažnyčiai sukurtą jos pagrindinės erdvės ir kitų patalpų dekorą ansamblį integruoti keli iš ankstesnės šventovės paveldėti XVIII a. Švč. Mergelės Marijos ir Jėzaus atvaizdai – ryškūs barokinės dailės pavyzdžiai ir svarbūs šios šventovės istorijos ženklai. Iš senojo meninio paveldo objektų dar išskirtini šventovės fundatorės Marijos Rachelės Gorskienės apie XVIII a. 9 deš. įgyti: Vilniaus auksakalio Tado Skendzerskio pagaminti eucharistiniai indai, ypač reto pavidalo monstrancija, dalmatikos bei veliumas (rūbų komplekto likutis) ir bokštų kryžiai su fundatorės herbo ženklais. Retas artefaktas – jos tėvo paaukotas 1750 m. Rygoje Heinricho Byrmano nulietas varpas. Šie senieji objektai liudija apie fundatorės (ir jos artimųjų) užmojus ne tik finansiškai aprūpinti, bet ir išpūdingai papuošti globojamą bažnyčią bei palikti joje tas pastangas įamžinančių ženklų.

Čedasų bažnyčios dailės paveldas vertingas ne tik istoriniu, meniniu ar tipologiniu atžvilgiu ir lokaliu mastu. Čedasų bažnyčios paveldas liudija apie kintančių istorinių aplinkybių nulemtą Šiaurės Lietuvos regiono bažnytinių meninių užsakymų adresatų kismą. Tyrimas parodė, kad Vilniaus kūrėjai ir meistrai visada buvo Čedasų bažnyčią aprūpinančių užsakovų akiratyje, bet XVIII a. dar orientuotasi į Rygą, XIX a. II p. dėmesį patraukė parapijoms įperkama sidabru plakiruoti Varšuvos įmonių meninio metalo dirbiniai, o XIX a. pab.–XX a. pr. kreiptasi į šiauliškius menininkus (A. Zaborskį, A. Pšeslanskį) ir pasitelktas vietos meistras, kurio darbus galima skirti ir amato, ir liaudies meno sritims.

¹⁰² Paveikslas publikuotas informacijoje apie Krokuvos klarisių vienuolyne pal. Salomėjos jubiliejaus metais – 2018 m. vykusią šiai pirmajai klarisei skirtą parodą: <https://www.zyciezakonne.pl/wiadomosci/kraj/cracovia-sacra-wystawa-o-bl-salomei-78194/>. Žiūrėta 2023 10 20.

Straipsnis spausdintas „Lietuvos valsčių“ serijos monografijoje „Panemunis. Čedasai. Suvainiškis“ (vyr. redaktorius sudarytojas Venantas Mačiekus).

Straipsnio kalbos redaktorė Margarita Mačiekienė, korektorė Rasa Kašėtienė, anglų k. redaktorius, vertėjas Aloyzas Pranas Knabikas.

Straipsnio priedai skelbiami atskirai tam skirtuose leidinio skyriuose:

1. Straipsnio santraukos lietuvių ir anglų kalbomis.
2. Žinios apie autorių.

Nurodymai dėl straipsnių naudojimo (citavimo): Skelbiant ar bet koku būdu panaudojant bet kurį elektroninio serialinio leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“ svetainės www.llt.lt straipsnį ar jo dalį kartu su juo privaloma skelbti leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“ visą nesutrumpintą pavadinimą, jo tarptautinio standartinio serialinio leidinio numerį ISSN 2029-0799, interneto svetainės www.llt.lt pavadinimą, tomo (darbo) sutartinį kodinį pavadinimą, straipsnio autorių, straipsnio pavadinimą, „Lietuvos valsčių“ serijos ir monografijos, kuriai straipsnis parašytas, pavadinimus bei straipsnio pirmojo paskelbimo serijos monografijoje ir jo paskelbimo svetainėje www.llt.lt datas (jei šios datos sutampa, skelbiama viena – paskelbimo svetainėje www.llt.lt data).

*Iliustracijos Regimantos Stankevičienės str. str.
„Čedasų Šv. Petro ir Povilo bažnyčios dailės vertybės“*

1 pav. Paveikslas „Švč. Mergelė Marija Snieginė“ su karūnomis, aptaisais ir votais. Mildos Adamonytės nuotr. 2023 m.

11 pav. Senasis bažnyčios procesijų altorėlis su šv. apaštalo Petro paveikslu. Vilijos Ralytės nuotr. 2021 m.

10 pav. Senosios kapos skraistės iš Liono 1755–1765 m. austo šilko fragmentas. K. Bukovskytės nuotr. 2023 m.

21 pav. Violetinės kapos fragmentas. K. Bukovskytės nuotr. 2023 m.

19 pav. Karoliukais siuvinėtas pagalvėlės mišiolui padėti apvalkalo viršus.

R. Stankevičienės nuotr. 2023 m. (kairėje)

22 pav. Procesijų altorėlis su paveikslu „Šv. Petro ir Pauliaus atsiseikinimas“.

V. Ralytės nuotr. 2021 m. (dešinėje)

24 pav. Didysis altorius su šv. apaštalu Petro ir Pauliaus paveikslu ir penkiomis skulptūromis. V. Ralytės nuotr. 2021 m.

25 pav. Bažnyčios vidaus fragmentas su šoniniu altoriumi, sakykla ir navos suolais. A. Petrašiūno nuotr. 2008 m.

30 pav. Procesijų altorėlis su palaimintosios Salomėjos paveikslu. A. Petrašiūno nuotr. 2008 m.

32 pav. Šoninio altoriaus paveikslas „Šv. Juozapo globa“. A. Petrašiūno nuotr. 2008 m.

33 pav. Šoninio altoriaus paveikslas „Dievo Apvaizda“. A. Petrašiūno nuotr. 2008 m.

34 pav. Didžiojo altoriaus paveikslas „Šv. Petras ir Paulius“. A. Petrašiūno nuotr. 2008 m.